

Marksizm ve Merkezcilik

Mehmet Sinan

www.marksist.com

İÇİNDEKİLER

Marksizmle Stalinizm arasında bocalayan merkeziliğin “sosyalizm” anlayışı	3
Teorinin politik çıkarlara feda edilmesi	3
Eklektizm: merkeziliğin besin kaynağı	5
Teori nasıl tahrif ediliyor?.....	11
Bu doğru bir tutum mu?	18
Düzeltilme var ama özde değişen çok bir şey yok!	26

Kasım 2001

Marksizm ve Merkezilik

Marksizmle Stalinizm arasında bocalayan merkezciğin “sosyalizm” anlayışı

Başta Sovyetler Birliği olmak üzere, “reel sosyalizm” diye adlandırılan ülkelerin sosyo-ekonomik yapısı ve devletin sınıf karakteri üzerine geçmişte pek çok tartışma yürütüldü. Sosyalistler arasında yürüyen ve bir fikir birliğine varılamamış olan bu tartışma bugün de hâlâ sonuçlanmış değildir. Tartışmada öne çıkan ve en çok anlaşmazlık konusu olan teorik sorun, kapitalizmden komünizme geçiş dönemi (proletarya diktatörlüğü) ile komünizmin alt ve üst aşamalarının nasıl ayırt edilip tanımlanacağı sorunuydu. Özellikle “sosyalizm” olarak da adlandırılan alt aşamanın gerçekte nasıl bir sosyo-ekonomik ve siyasal düzen olduğu ve bu düzenin ulusal düzeyde (yani tek bir ülkede) kurulup kurulamayacağı sorunu, yıllar boyunca Marksistleri uğraştıran ve bölen temel bir sorun olarak varlığını sürdürdü. Nitekim sosyalizmin kurulduğu iddia edilen ve “reel” ya da “yaşayan” sosyalizm diye tanımlanan rejimlerin gerçek doğası üzerine yapılan tartışmalar da esasen bu temel teorik sorunun bağlantılıydı. Marksist sol içindeki bu tarihsel tartışmada, istisnasız tüm Stalinist parti ve gruplar (Sovyetçisinden Maocusuna, Enver Hocacısından Kastrocusuna kadar), dünyada ilk sosyalist toplumun 1930’lu yıllarda Stalin’in liderliğinde Sovyetler Birliği’nde kurulduğu noktasında hemfikirdiler.

Stalinistlere göre, kapitalizm dünyadaki varlığını sürdürse bile, komünizmin hem alt (sosyalizm) hem de üst aşamasının kuruluşu tek bir ülkenin sınırları içinde tamamlanabilecek ve sınıfsız bir topluma ulusal düzeyde ulaşılabilirdi! Tüm resmi KP’lerce benimsenen bu resmi görüşe bakılırsa, sosyalizm denen düzen, sınıfların ortadan kalktığı ama devletin (onlara göre parti iktidarının) varlığını sürdürdüğü bir toplumsal düzen olacaktı! Nitekim bu teze göre, dünya sosyalist sistemi tek tek ülkelerde kurulacak ulus-devletli sosyalizmlerin aritmetik bir toplamı olacaktı.

Öte yandan, geçmişte yapılan tartışmaları ve sosyalizm üzerine yazılanları anımsayacak olursak, ortodoks Stalinistlerin yanı sıra, Marksizmle Stalinizm arasında duran merkezçilerin de sosyalizm konusunda benzer bir teorik kavrayış içinde olduklarını görürüz. İdeolojik ve politik tutumları itibarıyla her zaman merkezci (ortacı) bir pozisyonda duran ve bizim “örtük Stalinizm” diye tanımladığımız bu kesimler, bir yandan “tek ülkede sosyalizm” teorisinin özünü savunmayı sürdürürlerken, diğer yandan bu teorinin kimi yönlerini ve SSCB’deki uygulamaları eleştiri konusu yaparak, sözümona resmi sosyalizmle aralarına ideolojik “mesafe” koymaya çalışırlardı.

Teorinin politik çıkarlara feda edilmesi

Merkezçilerin genel olarak sosyalizm ve özel olarak Sovyet deneyimi konusunda getirdiği “teorik” açıklamaları genel hatlarıyla şöyle özetleyebiliriz:

Tek ülkede komünizm olmaz ama tek ülkede sosyalizm kurulabilir. Sosyalizm esasen proletarya diktatörlüğünün kuruluşuyla başlar ve kapitalizmden komünizme geçiş sürecini kapsar. Marx ve Engels sosyalizmin en ileri üretim güçleri üstünde kurulacağını söylemişlerdi ama uygulamada böyle olmadı. Sosyalizm, üretim güçleri az gelişmiş bir tarım ülkesinde, Rusya’da kuruldu. Evet, sosyalizmin nesnel ve kültürel temelleri Rusya’da yeterli değildi ama işçi sınıfının iktidarı ele alması ve yığınların

enerjisine dayanarak bu temelleri kendisinin döşemesi pekâlâ mümkündü. Nitekim Ekim Devrimi ve sonrasındaki gelişmeler bunun olanaklı olduğunu kanıtladı. O zamana kadar evrensel sayılan modelin, yani Marx ve Engels'in teorik yaklaşımının dışına çıkılarak Rusya'da sosyalizm kuruldu. Ve böylece, kapitalist bir ülke olarak yeterince gelişmemiş olan Rusya'da bile sosyalizmin kurulabileceğini ve yaşatılabileceğini savunan Stalin ve ekibi haklı çıktı. Yani tek ülkede –hem de üretici güçleri az gelişmiş olan bir tarım ülkesinde– sosyalizmin kurulabileceği kanıtlandı. Ancak ne var ki, üretici güçlerin yeterince gelişmemiş olduğu bir ülkede kurulduğu için, sosyalizm Sovyet toplumunun kendi gelişme özelliklerinden kaynaklanan geçici bazı özellikleri de içinde barındırdı. Örneğin Sovyetler Birliği'nde üretim araçları toplumsallaştırılmış ve sosyalist üretim ilişkileri “yaratılmış” olmasına karşın, üretici güçler aynı düzeyde geliştirilemedi; yani çadır (sosyalist üretim ilişkileri) kuruldu ama içi doldurulamadı. Aynı şekilde, üretici güçler yeterli düzeyde gelişemediği için, kır ve kent arasındaki çelişki ve en önemlisi kafa ile kol emeği arasındaki çelişki de giderilemedi. Sovyetler'de demokratik merkezîyetçiliğin “demokratiklik” yanının zayıf kalması ve aşırı yaygın bürokrasinin varlığı da yine bu objektif nedenden kaynaklanan olumsuzluklardan bir diğeridir. Tüm bunlar, sosyalizme özgü evrensel özellikler değildir ama az gelişmiş bir ülke somutunda kurulan sosyalizmin uzun süre taşımak zorunda kalacağı o ülkeye özgü özelliklerdir. Sovyetler Birliği'nde kurulan sosyalizm de, hem o ülkenin somut gelişme özelliklerinden kaynaklanan geçici özellikleri, hem de sosyalizmin evrensel özelliklerini içinde barındırmaktadır. Dolayısıyla, bu ülkenin somut koşullarından ve pek çok tarihsel nedenden ötürü, Sovyet sosyalizminde “bozulmalar” olmuş ve bir anlamda bürokratik bir sosyalizm oluşmuştur. Sovyetler Birliği'ndeki durum tarihsel olarak çizilmiş bir çerçevedir ama bu çerçeve, üretim güçlerinin gelişmesine, üretim biçiminin olgunlaşmasına, kültürel düzeyin yükselmesine paralel olarak aşılabacaktır vb.¹

Yukarıda genel hatlarıyla ve özet olarak aktarmaya çalıştığımız bu görüş, çöküşüne kadar ve çöküşünden sonra da Sovyetler Birliği'ndeki rejimi her şeye rağmen sosyalizm olarak görmeye devam eden merkezçilerin (ya da örtük Stalinistlerin) sosyalizme dair genel teorik tutumlarını yansıtmaktadır.

Merkezçiler de tıpkı ortodoks Stalinistlerin yaptığı gibi, sosyalizmin teorik tanımını Sovyetler Birliği'nde Stalin'in kurduğu rejimi esas alarak ve ondan hareketle yapmaktaydılar. Yani Stalin döneminde kurulan sosyo-ekonomik sistemin “sosyalizm” olduğunu *de facto* kabul ederek teorilerini oluşturmaktaydılar. Dolayısıyla, Marksist teoriyi de hep bu “reel” duruma uydurmaya, ona göre yorumlamaya çalıştılar. Ama Marx'ın sosyalizm konusunda getirdiği teorik açılımların Stalin'in kurduğu “reel sosyalizm”le örtüşmediğini, hatta çeliştiğini açıkça gördükleri için, merkezçiler bu konuda bir hayli zorlanıyor ve Marksist teoriyi Stalinist pratiğe adapte edebilmek için, teoride yer yer mistifikasyona baş vurmak zorunda kalıyorlardı. Sonuçta Marksizmle Stalinizmi uzlaştırma çabaları, onları kaçınılmaz olarak eklektik bir “sosyalizm teorisi” icat etmeye götürdü. Böylece hem resmi görüşle özdeş görünmekten kaçınmış olacaklar, hem de temel çizgileri itibarıyla “tek ülkede sosyalizm”in safında kalacaklardı.

¹ Merkezci Stalinistlerin sosyalizme dair teorik düşünceleri hakkında daha geniş bilgi için R. Yürükoğlu'nun *Yaşayan Sosyalizm* adlı kitabına bakılabilir.

“Teorik olarak merkezçilik, şekilsiz ve eklektiktir; olabildiğince teorik sorumluluklardan kaçınır ... İdeoloji alanında merkezçilik asalak bir yaşama yol açar. Genellikle bundan şüphelenmeksizin, devrimci Marksistlere karşı eski Menşevik argümanları ... tekrarlar. Diğer taraftan, sağ karşıısındaki temel argümanlarını Marksistlerden, yani her şeyden önce Bolşevik-Leninistlerden aşırır; fakat eleştirinin keskinliğini donuklaştırarak ve pratik sonuçlardan kaçınarak, bu suretle onların eleştirisini anlamsızlaştırarak. ... Bir merkezci reformizme düşmanlığını kolayca ilân eder, ama merkezçiliği ağzına almaz. ... Uluslararası arenada, merkezci kendisini eğer körlükle değilse, dar görüşlülükle ayırt eder. O, içinde bulunduğumuz çağda ulusal bir devrimci partinin ancak bir uluslararası partinin parçası olarak inşa edilebileceğini kavrayamaz.”⁴⁰

⁴⁰ Troçki, “Centrism And the Fourth International”, *Writings of Leon Trotsky (1933-34)*, Pathfinder Press, 1972, s.233.

Ama bir başka bölümde, sosyalizmin aslında proletarya diktatörlüğü olduğu ve proletarya diktatörlüğünün de tek tek ülkelerde kurulabileceği söyleniyor. Yani üstü örtük bir biçimde, sosyalizmin tek tek ülkelerde kurulabileceği mesajı veriliyor okuyucuya. Bize göre kitabın sayfalarına yansıyan bu çelişkili tutum, ya gerçekten yazarın kafa karışıklığının bir ifadesidir, ya da oportünizmin dik alası! Çünkü aynı kitapta, aynı yazarın elinden çıkmış yazıların böylesine karşıtlık içinde olmasının başka bir izahı olamaz.

Komünizmin alt aşaması olan sosyalizmin, kapitalizmin dünya ölçeğinde tasfiyesinden sonra ve ancak evrensel düzeyde kurulabileceği görüşü Marx ve Engels'e aittir. Onlar bu temel fikri, eserlerinde pek çok defa açıkladılar. Toplumsal-tarihsel evrim sürecinde yeni bir üretim tarzının (komünizmin) başlangıcı olan sosyalizmin, kendisinden önceki üretim tarzından (kapitalizmden) ve bu üretim tarzı üzerinde kurulu olan toplumsal formasyondan (sınıflı ve devletli burjuva toplumundan) tamamen farklı bir sosyo-ekonomik formasyon olacağını gösteren apaçık kriterler vardır: Sosyalizm hem kapitalizmden, hem de kapitalizmin dünya ölçeğinde tasfiyesi anlamına gelen devrimci dönüşümler döneminden (ki proletarya diktatörlüğü dönemidir bu) farklı olarak, artık meta üretiminin tamamen sona erdiği, değer yasasının işlemediği, özel mülkiyetin, toplumsal işbölümünün ve dolayısıyla sınıfların ortadan kalktığı ve devletin de sönmüldüğü yeni bir tarihsel dönemdir. Komünizmin bu başlangıç aşamasında, sınıflarla birlikte, toplumsal antagonizmalar (uzlaşmaz karşıtlıklar) da tamamen ortadan kalkar. Fakat eski toplumdan devralınmış ama gidecek yok olmaya yüz tutmuş kimi çelişkiler (örneğin artık toplumsal işbölümü olmaktan çıkmış ama işlevsel bir işbölümü olarak varlığını sürdüren kafa ile kol emeği arasındaki çelişki) bir süre daha devam edecektir. Bu çelişkilerin de tamamen ortadan kalkması ise, üretici güçlerin çok daha yüksek bir gelişme düzeyine ulaşmasıyla, yani komünizmin daha yüksek bir gelişme aşamasında olabilecektir. Başlangıç aşamasındaki komünizmi (sosyalizm), kendisinden önceki sınıflı toplumdan (kapitalizmden) ayırt eden temel özellik, onun artık devletli-ulusal bir toplum olarak değil, bütünüyle özgür üreticilerden oluşmuş devletsiz-evrensel bir toplum, yani bir dünya toplumu olarak işlemeye başlamasıdır.

Sosyalizmi tanımlamak bakımından yukarıda sıraladığımız bu ayırt edici kriterleri, Yürükoğlu da yer yer kabul etmiş gibi görünüyor ama sosyalizm konusunda getirdiği yeni açıklamalarında da belirsizlikler hâlâ devam ediyor. Çünkü o, eski görüşlerini yenileriyle iç içe geçirerek savunmayı sürdürüyor. Böylece doğrularla yanlışların harmanlandığı, eklektik bir sosyalizmin anlayışı çıkıyor ortaya. Nitekim son kitabında getirdiği sosyalizm tanımları da yine aşına olduğumuz o eski “tek ülkede sosyalizm” anlayışını çağırıştırıyor zihinlerde. Yukarıda verdiğimiz alıntılarda da görüleceği gibi, Yürükoğlu bir yandan sosyalizm konusundaki bariz yanlışlarını düzelttiği izlenimini verirken, diğer yandan, proletarya diktatörlüğü, devlet ve sosyalizm konusundaki eski yanlış görüşlerini olduğu gibi muhafaza ediyor. Böylelikle o, gerek sosyalizmin teorik kavranışında, gerekse tarihsel deneyimin (SSCB ve diğerlerinin) değerlendirilişindeki merkezci ideolojik pozisyonunu değiştirmeye pek de niyetli olmadığını gösteriyor, tıpkı diğer merkezci sosyalistler gibi!

Yıllar önce Troçki merkezci sosyalistlerin bu muğlak teorik pozisyonunu şu veciz cümlelerle tanımlamıştı:

Eklektizm: merkezçiliğin besin kaynağı

Merkezçiliğin teorideki eklektizmini somut bir örnekle anlatmak sanırım daha yararlı olacak. Bu konuda örnek olarak merkezci solun yetkin kalemlerinden olan TKP-İşçinin Sesi'nin lideri R. Yürükoğlu'nun 1980'li yıllarda yaptığı sosyalizme ilişkin “teorik açıklamaları” verebiliriz. Geleneksel solun Sovyetçi kanadı içinde yer almasına karşın, gerek SBKP'nin gerekse resmi TKP'nin reformist çizgisine karşı radikal eleştiriler yönelten ender yazarlardan biridir Yürükoğlu. 80'li yıllarda yazdığı yazılarda, Sovyetler Birliği'ndeki ekonomik-siyasal uygulamalara, SBKP'nin politik çizgisine ve ideolojik açıklamalarına yönelttiği “keskin” eleştiriler, resmi sosyalizm çizgisi içinde yer alan biri için gerçekten “cesurca” sayılabilecek eleştirilerdi. Sovyet sisteminde “aktif yığın demokrasisi”nin bulunmadığını, işçilerin yönetime katılamadığını, devleti işçi sınıfı “adına” bürokrasinin yönettiğini, ekonomik planların yapılmasında, fabrikaların yönetiminde işçilerin söz ve karar sahibi olmadıklarını, kent ile köy arasındaki farkların hâlâ giderilemediğini, işçi sınıfının eğitim ve kültür düzeyinin geliştirilmediğini, üretici güçlerin, teknolojik düzeyin ve emek üretkenliğinin gelişmesi bakımından Sovyet ekonomisinin emperyalist ülkelerin bir hayli gerisinde kaldığını vb. açık yüreklilikle dile getirmiştir Yürükoğlu. Ayrıca, dünya devriminin çıkarlarına ters düşen SBKP politikalarını eleştirmekten de geri durmamıştır. Yürükoğlu o dönemde, dünya komünist hareketinin sağa kaydığını açıkça söyleyebilen bir liderdi.

Ne var ki, yaptığı bu doğru saptamalara ve eleştirilere karşın, aynı Yürükoğlu, Sovyetler Birliği'nde sosyalist üretim ilişkilerinin Stalin döneminde kurulduğunu, Sovyetler Birliği'nin sosyalist bir toplum olduğunu ve nesnel olarak hâlâ devrimci merkez konumunda bulunduğunu ısrarla savunmayı da sürdürüyordu. Yürükoğlu'nun sosyalizm konusunda getirdiği teorik açıklamaların çerçevesini de, onun SSCB hakkındaki bu “politik ön yargısı” belirliyordu. Bu politik tutum, Marksizmle Stalinizm arasında bocalayan ortacılığın içine düştüğü çelişkili durumun tipik bir örneği idi aslında. Dolayısıyla, o dönemde Yürükoğlu'nun sosyalizm sorununa getirdiği “teorik açıklamaları” ele alıp incelemek, sosyalist harekette merkezçiliğin dünkü ve bugünkü versiyonlarını tanımak bakımından sanırım yararlı olacaktır. Ayrıca onun SSCB'nin çöküşünden önce (1980'lerde) yazdıklarıyla, çöküşten sonra (1999'da) yazdıklarını karşılaştırmak, merkezçiliğin ideolojik belirsizliğini ve teorik eklektizmini tanımak bakımından da eğitici olacaktır.

Yürükoğlu 80'li yıllarda sosyalizm hakkında kendi teorik görüşlerini ortaya koyarken, geleceğin sınıfsız-komünist toplumuna ilişkin Marx ve Engels'in getirdiği teorik açıklamaların günümüzde geçerliliği hakkında kuşkucu bir yaklaşım sergilemekteydi. Bilindiği gibi, Marx ve Engels geleceğin komünist toplumu hakkında düşüncelerini ortaya koyarlarken şunları söylemişlerdi:

“Komünizm, ampirik olarak, ancak egemen halkların ‘ani’ ve aynı zamanda meydana gelen hareketi olarak mümkündür, bu da yine üretici gücün evrensel gelişmesini ve komünizme sıkı sıkıya bağlı dünya çapında değişimleri varsayar.”²

Dikkat edilirse burada sosyalizmin tek bir ülkede ya da ulusal düzeyde nasıl “kurulması” gerektiğine dair bir modelden hiç söz edilmemektedir. Ne Marx ne de Engels,

² Marx ve Engels, “Alman İdeolojisi”, *Seçme Yapıtlar*, cilt 1, Sol Yay., Aralık 1976, s.42

sosyalizm konusunda “ideal” bir kuruluş “modeli” vazetmiş değillerdir hiçbir zaman. Onlar geleceğin komünist toplumu hakkında esas olarak iki temel noktaya dikkat çekmekteydiler: Birincisi, geleceğin sınıfsız toplumunun (komünizmin) ancak ege-men halkların eş zamanlı ve evrensel hareketiyle mümkün olabileceğidir; ikincisi ise, komünizmin olabilmesi için katıyen vazgeçilemez ön koşul olarak, üretici güçlerin, insan türünün evrensel düzeyde ilişkilerine olanak sağlayacak biçimde gelişmiş bulunması ve komünizme sıkı sıkıya bağlı dünya çapında değişimlerin yaratılmış olmasıdır. Özetlersek, komünizm ancak evrensel düzeyde gelişmiş üretim güçleri üstünde yükselebilir ve insanlığın yerel ya da ulusal değil, evrensel bir hareketi olarak var olabilir diyorlardı Marx ve Engels. Bilimsel komünizm teorisinin temelini oluşturan bu özlü fikirleri, Marx ve Engels’in eserlerinde defalarca dile getirdiklerini herkes bilir.

Şimdi de aynı konuya merkezilerin “teorik” olarak nasıl yaklaştığını görelim. R. Yürükoğlu sosyalizmin “kuruluşu” sorununu ele alırken, Marx’ın bu konuda ortaya koyduğu teorik açıklamaların aslında ideal bir “model” oluşturduğunu, fakat somut bir ülkedeki uygulamanın hiçbir zaman bu modele uyamayacağını ima ederek şöyle der:

“Bunun için de önce model ile uygulama arasındaki farkı hatırlamalıyız. Model (yani teori) ile pratik (uygulama) hiçbir zaman birbirlerine tam denk düşmezler. Teori, somut olguların ortak noktalarının bilimsel soyutlama yoluyla birleştirilmiş en kusursuz bütünüdür. Yaşama uygulandığında mutlaka uygulandığı somut durumun özelliklerine bağlı olarak bazı yönleri kınılır, bozulur, deforme olur. ... Sosyalizmin kuruluşu açısından baktığımızda Marx ve Engels’in özellikle getirdikleri fikir, sosyalizmin en ileri üretim güçleri üstünde kurulacağıydı. Uygulamada ise az gelişmiş Rusya’da kuruldu. ... Böylece, o zamanlar evrensel sayılan Alman “modeli”nin (burada Marx’ın teorisi kastediliyor -M.S.) dışına çıkılarak Rusya’da sosyalizm kuruldu. Kuruldu ve insanlığa ölçülmez katkısı oldu, oluyor, olacak.”³

Görülebileceği üzere Yürükoğlu’nun buradaki yaklaşımı tastamam bir merkezcinin alışıldık tutumunu yansıtmaktadır. Bir yandan Marx’ın bilimsel komünizm teorisi reddedilmeyormuş gibi bir izlenim yaratılıyor ama öbür yandan, Marx’ın teorisinin aslında ideal bir “model” olduğu ima edilerek, somut bir ülke pratiğinin bu modele uymasının zorunlu olmadığı fikri empoze ediliyor. Gerekçesi de şu: “Zaten teori en kusursuz olan, ideal olan, yani yaşamda tam karşılığı olmayandır!” Böylece, Marx’ın bilimsel komünizm teorisi, el çabukluğuyla, “kusursuz”, “ideal” bir “model” derekesine indirgeniveriyor. Sanki Marx sosyalizmin kuruluşuna ilişkin “kusursuz”, “ideal” bir “model” vazetmiş gibi! Üstelik Marx ve Engels’in teorik yaklaşımı hakkında yaratılmak istenen bu kuşkuculuk, onların komünizm hakkında söyledikleri şu apaçık sözler ortadayken yapıyor:

“Bize göre komünizm, ne yaratılması gereken bir *durum*, ne de gerçeğin kendisine göre düzenlenmek zorunda olacağı bir *ülküdür*. Biz, bugünkü durumu ortada kaldıran *gerçek* harekete komünizm diyoruz.”⁴

diyor, hem de kitabının pek çok yerinde, sosyalizme geçişle ilgili olarak Marx, Engels ve Lenin’den alıntılar verebiliyor! İç tutarlılıktan yoksun bu düşünce tarzından ortaya çıkan, yine eklektik bir sosyalizm anlayışı oluyor.

Merkezciliğin ayırt edici özelliği de budur zaten! Merkeziler bir yandan Marx’ın geçiş dönemi ve sosyalizm için söylediklerini açıkça reddedemiyorlar ama diğer taraftan Stalinizmin yarattığı ve küçük-burjuva aydınlara çok çekici gelen “tek ülkede sosyalizm” ideolojisinin etkisinden de tam olarak kurtulamadıklarını gösteriyorlar. Böyle olduğu için de, Marksizmle Stalinizm arasında, orta yolcu bir sosyalizm anlayışında karar kılıyorlar. Bunun en somut göstergesi, Marx’ın “geçiş ya da devrimci dönüşümler” dönemi diye tanımladığı proletarya diktatörlüğü dönemini ve bu dönemin tarihsel anlamını, merkezilerin sürekli “yanlış” yorumlamaları ve de çarpıtarak sunmalarındır. Bu bulanıklık, merkezilerin teorik açıklamalarında yıllardan beri gözlemlenen bir olgudur. Merkeziler, tüm bir tarihsel dönemi kapsayan ve tek ülkede değil, ancak dünya ölçeğinde tamamlanacak olan geçiş dönemini (ki bu dönem, proletarya diktatörlüğü altında kapitalizmin dünya ölçeğinde tasfiye edileceği ve dolayısıyla, sınıfların ve devletin giderek ortadan kalkacağı tarihsel bir dönemdir), gerçekten sınıfsız ve devletsiz bir toplumsal yaşamın başlangıcı olan sosyalizmle özdeşleştirerek teoride büyük bir çarpıtma yaptılar. Sosyalizmi (yani sınıfsız toplumun alt aşamasını) proletarya diktatörlüğü dönemiyle (yani sınıflı ve “devlet”li dönemle) bu şekilde özdeşleştiren merkezilerin, aslında sosyalizmi tek tek ülkede kurulacak ulus-devletli bir toplum olarak kavradıkları açıktır. Onlar istedikleri kadar buna itiraz etsinler ve hayır “biz de tek ülkede sosyalizm olmaz diyoruz” desinler, sosyalizmi “devletli toplum” olarak teorize etmek ve proletarya diktatörlüğü dönemiyle özdeşleştirmek, tek ülkede sosyalizm anlayışını benimsemekten başka bir anlama gelmez!

Nitekim merkezilerin geçmişte “sosyalizm” olarak teorize ettikleri ama öyle olmadıkları apaçık ortaya çıkmış olan SSCB, Doğu Avrupa, Çin gibi ülkeleri, çöküşten sonra bile, hâlâ “eski sosyalist ülkeler” diye adlandırmaları bunu açıkça göstermektedir. SSCB’yi ve diğerlerini değerlendirirken, “bürokratik sosyalizm” ibaresini kullanıyor olsalar da, bu rejimlerin “sosyalist” olduğunda merkezilerin en ufak bir kuşkuları yoktu. Nitekim Yürükoğlu’nun son kitabında da, SSCB ve Doğu Avrupa’da yaşananlar, bürokratik diktatörlüklerin çöküşü olarak değil de, var olan “sosyalizmin çözülüşü” olarak ele alınmakta ve son tahlilde çökenin “sosyalist sistem” olduğu sonucuna varılmaktadır. Çünkü ona göre, her ne kadar bürokratik olsalar da, gerek SSCB ve gerekse diğerleri, özde sosyalist toplumlardı!

Öte yandan Yürükoğlu her ne kadar “tek ülkede sosyalizm” konusunda görüşünü değiştirdiğini söylese de, bu konuda da düşüncesinin henüz netleşmediği anlaşılıyor. Örneğin kitabın “Dünya Devrimi” başlığını taşıyan bölümünde şöyle söyleniyor:

“Sosyalizmin, kapitalizmin yerini bir dünya devrimiyle alacağı, tek bir ülkenin sınırları içinde komünizmin olduğu kadar, sosyalizmin de kurulamayacağı düşüncesi, Marksizmin en temel hükmüdür. Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle birlikte, tüm dünya çapında komünistlerin girdikleri bu yeni değerlendirme döneminde, Lenin’in ölümünün ardından giderek unutturulan bu fikrin yeniden ele alınmasının da zamanıdır.”³⁹

³ R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Üstün Gelecektir*, s.31-32

⁴ Marx ve Engels, “Alman Ideolojisi”, s.42

³⁹ *age*, s. 336-337

bu demektir ki, eski koşullarla birlikte sınıf antagonizmalarının ve genel olarak sınıfların var olmasının koşullarını da silip atmış, böylelikle bir sınıf olarak kendi üstünlüğünü de kaldırmış olacaktır. ... Sınıflarıyla, sınıf antagonizmalarıyla, eski burjuva toplumunun yerini, tek tek herkesin özgür gelişmesinin, tüm toplumun özgür gelişmesinin koşulu olduğu bir birlik alacaktır.” (Komünist Manifesto)

Görüleceği gibi Marx ve Engels, uzun bir tarihsel dönemi kapsayacak olan proletarya diktatörlüğü döneminden sonra, sınıf antagonizmalarının ve genel olarak sınıfların var oluş koşullarının ortadan kalkmasıyla birlikte, proletaryanın ve onun devletinin de ortadan kalkacağını ve özgür üreticilerin oluşturduğu evrensel bir birliğe ulaşacağını söylüyorlar. Daha komünizmin başlangıcında yani sosyalizmde gerçekleşecek olan budur.

Oysa Yürükoğlu’nun sosyalizm tanımı ve bu konuda getirdiği teorik açılımlar, Marx’ın çözümlemelerini dikkate almak bir yana, çarpıtarak yorumlamaktadır. Yukarıda Yürükoğlu’nun son kitabından yaptığımız alıntılarda da görüleceği üzere, sosyalizmin tam da merkezci bir kavranışı ya da yorumuyla karşı karşıyayız. Burada Yürükoğlu’nun merkezci “sosyalizm” anlayışını ele veren ve bu anlayışın “tek ülkede sosyalizm” anlayışından özde bir farkının bulunmadığını gösteren iki temel noktaya dikkat çekmek isteriz: Birincisi, devleti yönetmenin sosyalizmde de bir “uzmanlık” işi olduğunun vurgulanması ve bürokrasiye duyulan gereksinimin sosyalizmde de devam edeceğinin iddia edilmesidir. İkincisi ise, sosyalizm döneminde sınıflar ortadan kalksa bile, “ülke içinde” devlete olan gereksinimin ortadan kalkmayacağı ve her ülkede, o ülkenin devletinin var olmaya devam edeceği, yani bir bakıma “ulus-devlet” olgusunun sosyalizmde de süreceği iddiasıdır. Kuşkusuz Yürükoğlu bu iddiasını bir merkezciye yakışır tarzda, yani üstü örtük bir biçimde dile getiriyor.

Sosyalizm dönemini tanımlamak için öne sürülen bu teorik argümanlar ya da iddialar, esasen tek bir fikre çıkmaktadır: “Sosyalizm devletli bir toplumdur ve ayrı ayrı ülkelerde kurulan proletarya diktatörlüklerinde somutlanır”! Nitekim Yürükoğlu bu iddiasını, daha açık olarak şöyle dile getiriyor *Sosyalizm Nedir* adlı kitabında:

“Sosyalizm, kapitalizmden komünizme geçiş dönemidir. Bu nedenle de, içinden yükseldiği kapitalizmin çeşitli özelliklerini taşır. ... Sosyalizmde sınıflar ve dolayısıyla uzlaşmaz çelişkiler (antagonizm) yok olmuştur ama farklı çıkarlar temelinde aydınlar, bürokrasi ve işçi sınıfı içindeki katmanlar arasında çelişkiler vardır.”

“Proletarya diktatörlüğü, ‘sosyalizme geçiş’in bir biçimi değildir, sosyalizmin ta kendisidir.”³⁸

Her merkezciye olduğu gibi, Yürükoğlu’nun sosyalizm anlayışında da her görüşten bir parça mevcuttur. O daha önceleri sosyalizmi “sınıflı bir toplum” olarak tanımlamaktaydı. Son kitabında ise, sosyalizmin hem sınıfsız bir toplum olduğunu söylüyor, hem de sosyalizmi devletli bir toplum (proletarya diktatörlüğü) olarak teorize ediyor. Yani bu konuda Stalin’in görüşünü yinelemekten başka bir şey yapmış olmuyor açıkçası. O hem “tek ülkede sosyalizm kurulamaz” diyor, hem de sosyalizmin, tek tek ülkelerde kurulacak proletarya diktatörlüğünden başka bir şey olmadığını iddia edebiliyor. Hem “sosyalizme geçiş diye bir şey yoktur, asıl olan komünizme geçiştir”

Demek ki Marx ve Engels, komünizmin kuruluşuna dair çerçevesi önceden belirlenmiş bir “model”, ya da gerçeğin kendisine göre düzenlenmek zorunda olacağı bir ülkü (ideal) vazetmiş değillerdi hiçbir zaman. Ayrıca da böyle bir şey yapmaları mümkün değildi; çünkü onlar geleceğin komünist toplumunu materyalist tarih anlayışları çerçevesinde ele almakta ve komünizmi bir “kuruluş” modeli olarak değil, insanlığın dünya-tarihsel planda gerçekleştireceği bir eylem olarak kavramaktaydılar. Oysa Yürükoğlu ve onun gibi düşünen tüm merkezçiler, bu gerçeği pekâlâ bilmelerine karşın, Stalin’in kurduğu rejime “sosyalizm” diyebilmek için, bir dizi Marksist önermeyi tahrif etmekten çekinmiyorlardı. Bunu da elbette Marksizmle Stalinizmi uzlaştırabilmek ve Marx’a rağmen, “tek ülkede sosyalizm” sözde teorisinin geçerliliğini kanıtlayabilmek için yapıyorlardı.

Marx, materyalist tarih anlayışını en özlü biçimde ifade ettiği ünlü önsözde, üretici güçler ile üretim ilişkileri arasındaki bağlantıyı şöyle açıklamıştı:

“Gelişmelerinin belli bir aşamasında, toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelir. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. ... İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar. Onun içindir ki, insanlık kendi önüne, ancak çözüme bağlayabileceği sorunları koyar.”⁵

Her Marksist bilir ki, bir toplumun iktisadi-sosyal yapısını oluşturan üretim ilişkileri, o toplumun maddi üretici güçlerinin gelişme derecesinden daha yüksek olamaz. Çünkü bir toplumu biçimlendiren üretim ilişkileri, aslında o toplumun üretici güçlerinin gelişme derecesinin ifadesinden başka bir şey değildir. O halde, Sovyet toplumundaki üretici güçlerin gelişme düzeyi, henüz ileri kapitalist ülkelerdeki düzeyin çok gerisinde iken, Sovyetler Birliği’nde kurulan üretim ilişkilerinin tarihsel olarak kapitalizmden daha yüksek bir gelişme düzeyini (sosyalizmi) temsil ettiğini iddia etmek, Marksist tarih bilimini tepetaklak etmek anlamına gelmez miydi? Elbette ki gelirdi. Zaten ortodoks Stalinistler de bu gerçeğin farkında olduklarından, söylediklerinde tutarlı olabilmek için her zaman şu iddiayı tekrarlayıp durmuşlardı: “Sovyetler Birliği’nde üretici güçlerin gelişme düzeyi kapitalist ülkelerdeki düzeyi yakalamış, hatta geçmiştir.” Kuşkusuz ki bu iddianın gerçeklikle hiçbir ilgisi yoktu ve sadece bir demagojiden ibaretti. Ama “tutarlılık” adına ve tabii gülünç düşmek pahasına, bu demagojiyi sürekli tekrarlamak zorunda kalmıştı ortodoks Stalinizm, ta ki çokünceye değin! Oysa bu konuda merkezçilerin başvurduğu yöntem, Marksizm açısından bakıldığında, daha vahim sonuçları olan ve bir bakıma Stalinizmin elini güçlendiren oportünist bir yöntem olmuştur. Yürükoğlu’nun da içinde yer aldığı merkezçiler, sırf Stalin’in kurduğu rejimi “sosyalizm” olarak teorize edebilmek için, Marksist teoriyi tahrif etmekten çekinmediler. Bu konuda Yürükoğlu’nun Marksist teoride yaptığı “düzeltmeleri!” sırayla görelim.

³⁸ age, s. 210-211 ve 279

⁵ Marx, *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Sol Yay., Eylül 1976, s.25-26

“Nesnel koşullar ve öznel seçimler sonucu, ekonominin teknolojik düzeyinin var olması gereken düzeye ulaşmasından çok önce tarımda ve endüstride sosyalist mülkiyet ilişkilerine geçilmiştir. ... Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin kuruluşu döneminde ve hatta bugün bile, üretim ilişkileri, kendine uygun üretim güçleri düzeyinden önde gitmiş ve gitmektedir. Bir anlamda önce çadır (yani sosyalizm demek istiyor -M.S.) kurulmuş ve onun kolaylaştırıcı etkisi altında içi döşenmeye başlanmıştır.... Az gelişmiş ülkede kurulan sosyalizmin kaçınılmaz yoludur bu.”⁶

Yürükoğlu’nun bu “teorik” açıklamalarından öğreniyoruz ki, tek bir ülkede, hatta o ülke az gelişmiş bile olsa, sosyalizm kurulabilir! Böylelikle o, eğer devrim az gelişmiş bir ülkede gerçekleşirse, o ülkede üretici güçlerin toplumsal gelişmesinden önce, sosyalist üretim ilişkilerinin (yani sosyalizmin) kurulabileceğini ve ardından da üretici güçlerin onu izleyeceğini teorik bir buluş (!) olarak ortaya koymuş oluyordu. Ama tabii, böyle bir yolun çetin bir yol olduğunu söylemeyi de ihmal etmiyor ve “az gelişmiş bir ülkede sosyalizmi kurmak kahırlı bir iştir” diyordu.⁷ Görüleceği gibi burada, toplumsal üretici güçlerin gelişme düzeyi geri olsa bile, bu geri temel üzerinde daha yüksek bir üretim ilişkileri düzeyinin kurulabileceği savunulmaktadır. Marksizme aykırılığı apaçık ortada olan bu görüşü niçin savunmaktadır Yürükoğlu? Rusya’daki geri ekonomik temel üzerinde Stalin’in kurduğu üretim ilişkileri sisteminin gerçek bir “sosyalizm” olduğunu kanıtlayabilmek için elbette!

Marx’ın materyalist tarih anlayışından bir kez böylesine temel bir sapış yapıldıktan sonra, bu tarih anlayışı çerçevesinde oluşturulmuş bulunan “kapitalizmden komünizme geçiş” teorisinden sapış da kaçınılmaz olur ve nitekim de öyle olmuştur. Oysa bilimsel sosyalizm açısından, Sovyet deneyimini doğru anlamamız ve onu tarih içindeki gerçek yerine oturtabilmemiz bakımından, “geçiş dönemi”ne ilişkin Marx’ın söyledikleri, gerçekten de elimizdeki en sağlam, hatta tek bilimsel ölçüttür. Oysa işlerine gelmediği için, merkezci Stalinistler Marx’ın geçiş dönemine ilişkin söylediklerini sürekli çarpıtmışlar, oraya buraya çekıştirmişler ve bu konuda sık sık mistifikasyona başvurmışlardır. Merkezçilerin, Sovyetler Birliği’ndeki bürokratik-despotik rejimi “sosyalizm” olarak teorize edebilmek için Marx’ın en açık önermeleriyle nasıl oynadıklarını ve bu konuda nasıl bir kafa karışıklığı yarattıklarını somut birkaç örnekle aktaralım.

Bilindiği gibi Marx’ın “kapitalizmden komünizme tarihsel geçiş” sorunuyla ilgili teorik açıklamaları hem *Komünist Manifesto*’da ve *Kapital*’in birinci cildinde, hem de *Gotha Programının Eleştirisi*’nde yer almıştır. “Kapitalist toplumla komünist toplum arasında, birinden ötekine devrimci dönüşümler dönemi yer alır” diyordu Marx. Bu dönüşümün tarihsel bir dönemi kapsayacağını ve evrensel düzeyde yaşanacağını biz Marx’ın teorik açıklamalarından bilmekteyiz. Yine Marx’ın aynı tarihsel döneme ilişkin bir diğer öngörüsü de şudur: “Bu döneme bir siyasal geçiş dönemi tekabül eder ki, burada devlet proletaryanın devrimci diktatörlüğünden başka bir şey olamaz.” Demek ki Marx, komünizme ulaşmaya değin geçecek bu dönemi (dünya ölçeğinde düşünürsek tarihsel bir dönem olacaktır bu) proletaryanın doğrudan yönetimi altında yaşanacak devrimci dönüşümler dönemi olarak öngörmektedir.

rokrasi de, yönetimin bir uzmanlık işi olması da devam edecektir. Ne ilginçtir ki Yürükoğlu bu “yeni” görüşünü, bir zamanlar reddettiği Sovyet yazarlarının düşünce-sine dayandırmaktadır. Sovyet yazarları, sosyalizm ile komünizmi ayırt edebilmek için, birincisine sınıfsız toplum, ikincisine de türdeş (homojen) toplum diyorlardı. Bu anlayışa göre, sınıfsız bir toplumun olabilmesi için kafa-kol emeği arasındaki çelişkinin kalkması gerekmezdi; sınıflar esas olarak üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kalkmasıyla kalkardı. Dolayısıyla, sosyalizmde sınıflar ortadan kalkacak ama devletin (proletarya diktatörlüğünün) varlığı komünizme (türdeş topluma) kadar devam edecekti. O halde sosyalizm, ülke içinde proletarya diktatörlüğünün devam ettiği sınıfsız bir toplumdur!

Şimdi sosyalizm ve devlet konusunda Yürükoğlu’nun son kitabında dile getirdiği “yeni” görüşlerini birlikte okuyalım ve ne demek istediğini çözümlemeye çalışalım:

“Sınıfların kalkması başka, türdeş toplum başkadır. Sosyalizmde sınıflar kalktığı halde, emeğin içeriğindeki farklılaşmalar sürmektedir. Kafa/kol emeği arasındaki farklılıklar sürmektedir. Aydın katmanı sürmektedir. Devlet yönetme hâlâ bir uzmanlık işi olduğundan, bürokrasi sürmektedir. Sınıfların ortadan kalkması, ülke içinde devlete olan gereksinimi ortadan kaldırmamıştır. Ancak, artık bu devlet, eski kavramlar içinde anlaşılamaz. O artık sönme, erime, yok olma süreci içine girmiş bir devlettir. Tüm sosyalizm dönemi boyunca varlığını sürdürecektir...”³⁶

Bir başka yerde de şöyle diyor:

“Oysa, ‘uluslararası’ açıdan bakıldığında, tek ülkede devletin ortadan kaldırılamayacağı çok açıktır. Tek ülkede proleter devrimi olur, proletarya diktatörlüğü kurulur. Ama sosyalizm kurulamadığı sürece, o kurulan da gerçek anlamda bir proletarya diktatörlüğü olmaz.”³⁷

Mantığa bakın: “Sosyalizm proletarya diktatörlüğüdür; tek ülkede proletarya diktatörlüğü kurulur ama sosyalizm kurulamaz. Gerçek anlamda bir proletarya diktatörlüğü, sosyalizm kurulduğunda olur”! Tam anlamıyla bir kafa karışıklığı ve fikir bulamacıdır bu. Bu satırları okuyan, buradan ne sonuç çıkarabilir? Herhalde şöyle bir sonuç: Demek ki asıl işçi devleti (diktatörlük), sınıfsız toplum (sosyalizm) kurulduktan sonra olabilecek! İyi hoş da, eğer sınıflar ve sınıf karşıtlığı ortadan kalkmışsa, kime diktatörlük yapacak, ya da kimleri baskı altında tutacak o işçi devleti? Sosyalizmde sınıflar ortadan kalkmışsa ve herkes “özgür üretici” haline gelmişse, proletarya diye bir sınıf kalır mı hâlâ? Sınıfsız toplumda (ki sosyalizmin sınıfsız toplum olduğunu artık Yürükoğlu da kabul ediyor!) bir sınıf olarak proletaryadan ve de onun devletinden (diktatörlükten) söz etmek mümkün olabilir mi hâlâ? Marx bunun mümkün olmadığını söylüyor:

“Gelişme süreci içinde sınıf farklılıkları yok olduğu ve tüm üretim bütün halkın dev birliğinin elinde yoğunlaştığı zaman, kamu iktidarı siyasal niteliğini yitirecektir. ... Burjuvaziyle olan siyasal kapışması içinde proletarya, koşulların zorlamasıyla kendini sınıf olarak örgütlemek, devrim yoluyla kendini egemen sınıf durumuna getirmek ve böylelikle eski üretim koşullarını zor yoluyla silip atmak zorunda kalmışsa,

⁶ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s.45

⁷ *age*, s.47

³⁶ *age*, s.137

³⁷ *age*, s.138

“Marks’ın bu olağanüstü güçlü anlatımı hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan göstermektedir ki, sosyalizm aşaması, sınıfların yer almadığı bir toplumdur.

“Görüldüğü gibi Marks, en olgun yapıtları arasında başta gelen *Kapital* ve *Gotha Programı*’nda, sosyalizmi özel mülkiyetin, sömürünün ve sınıfların yok olduğu bir aşama olarak ele almaktadır.”³³

“Dahası, yine ısrarla unutulmuş bir gerçeğin daha altını çizelim: Sosyalizmde para da yoktur, kişinin harcadığı emeği gösteren bir sertifika vardır. Bu sertifika para değildir çünkü dolaşıma girmez, alınıp satılmaz.”³⁴

“... Sosyalist toplum, sınıfsız bir toplumdur ama henüz *türdeş*, eşitsizliğin tümüyle ortadan kalktığı bir toplum değildir. Sosyalizm, maddi temelleri ortadan kalktığı ölçüde, her türlü eşitsizliğin yok olma sürecinde olduğu bir toplumdur. Dolayısıyla, bu toplumda kafa-kol emeği ayrımı ve *işbölümü* sürer ve bu nedenle de sosyalizm türdeş bir toplum değildir.

“Buharin’in *Dönüşüm Aşamasının Ekonomisi* adlı kitabına yazdığı kenar notlarda Lenin, ‘antagonizm ve çelişki kesinlikle aynı şeyler değildir, sosyalizmde birincisi yok olur, ikincisi kalır’ der. (Sosyalizmde sınıfların olamayacağını buradan da anlamaktayız. Çünkü sınıflar arası çelişkiler hiçbir zaman *uzlaşır* çelişkiler olamaz, her zaman *antagonist* niteliktedir.)”³⁵

Yazdığı bu doğru şeylere karşın, Yürükoğlu ne yazık ki sosyalizm döneminin temel karakteristiğini yine muğlak bırakıyor ve proletarya diktatörlüğü dönemiyle sosyalizm arasındaki farkı silikleştiriyor. Sosyalizmin sınıfsız bir toplum olduğunu söylemek elbette doğrudur ama bu kadarı sosyalizmi anlatmaya yetmez. Sosyalizmin doğru bir kavranışı için, bunun devamını da getirmek gerekir. Yani, “sosyalizmde devlet olacak mı, olmayacak mı?” sorusuna çok açık ve net bir yanıt vermek gerekir.

Her Marksist bilir ki, devlet denen organizma, sınıfların varlığının ve uzlaşmaz karşıtlığının bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır; devletin varlığı, sınıfların varlığıyla bağlıdır yani. Sınıflar ortadan kalktığında ve sınıf karşıtlıkları yok olduğunda, devlet de işlevsiz hale gelir ve yok olup gider. O halde komünizmin alt aşaması olan sosyalizmi de buna göre tanımlamamız gerekir. Sosyalizm yalnızca sınıfların değil, sınıflarla birlikte devletin de ortadan kalktığı bir sosyo-ekonomik formasyondur. Sosyalizm, sınıfsız ve devletsiz bir toplum olarak kavranmalıdır.

Oysa Yürükoğlu son kitabında bunun tam tersini söyleyerek, teorik planda yine merkezci bir yaklaşım sergiliyor. “Sosyalizmde sınıflar ortadan kalkar ama devlet devam eder” diyor. Yani sosyalizmin devletli bir toplum olduğunu ve olması gerektiğini savunuyor. Ona göre devlet ancak komünizmin üst aşamasında, onun deyimiyle “türdeş” topluma ulaşıldığında ortadan kalkacaktır. O zamana kadar devlet de, bü-

O halde bu geçiş dönemini, komünizmin ilk evresinden (yani sosyalizmden) ayırt eden temel kriterler nelerdir? Marx ve Engels’in bu soruya verdikleri yanıt hiçbir karışıklığa yol açmayacak denli açıktır. Onlara göre, proletarya diktatörlüğü dönemi (geçiş dönemi), tek bir ülkenin sınırları içinde yaşanıp tüketilecek bir dönem değildir. Başlangıçta hiç değilse birkaç ileri kapitalist ülkede başlayacak ve uluslararası düzeyde gelişerek bir dünya devrimine büyüyecek tarihsel bir dönemdir proletarya diktatörlüğü dönemi. Bu dönemi karakterize eden, eski düzenin yıkılması, kapitalistlerin mülksüzleştirilmesi ve kapitalist üretim ilişkilerinin tasfiyesi değildir yalnızca. Bu dönem aynı zamanda ve esas olarak, dünya ölçeğinde örgütlenmiş proletaryanın tüm üretim araçlarının mülkiyetini kerte kerte kendi merkezi iktidarının elinde yoğunlaştırarak ve planlı bir ekonomiyi dünya çapında örgütleyerek, toplumsal işbölümünü ve ondan kaynaklanan çelişkileri ortadan kaldırmak için zorunlu olan maddi ve kültürel gelişmeleri hızlandırdığı, komünist üretim ilişkilerinin ekonomik, sosyal, kültürel temellerini inşaaya giriştiği tarihsel bir dönem olacaktır.

Bu dönem aslında, “yenilmiş ama henüz yok olmamış kapitalizmle, doğmakta olan komünizm arasındaki savaşım” dönemidir. Dolayısıyla, eski toplumdan devralınan sınıf antagonizmaları ve genel olarak sınıfların var olmasının koşulları bu geçiş döneminde giderek ortadan kalkacak, ama alışkanlıklar, kültür vb. anlamında eskiden devralınan farklılıklar ve çelişkiler daha bir süre, yani komünizmin ilk aşamasına kadar devam edecektir. Nitekim bu geçiş dönemi boyunca proletarya diktatörlüğünün varlığını sürdürmesi, henüz sınıfların, sınıf çelişkilerinin ve buna bağlı olarak alışkanlıkların birden yok olamayacağı gerçeğiyle bağlantılıdır. Proletarya diktatörlüğü altında dünya ölçeğinde ilerleyen bu geçiş döneminde, başlangıçta meta üretimi ve ilişkileri kısmen sürerken (özellikle tarımsal alanlarda, üretici güçlerin yeterince gelişmemiş olduğu bölgelerde vb.), öte yandan büyük ölçekli endüstriyel üretimin giderek proletarya iktidarının elinde merkezileşmesi, özel mülkiyetin ve meta ilişkilerinin aleyhinde, fakat geleceğin sınıfsız toplumunun maddi temelini döşeyecek olan toplumsal mülkiyetin ve büyük ölçekli toplumsal üretimin oluşması lehinde ekonomik bir taban geliştirecektir.

Proletarya diktatörlüğü döneminde devlet mülkiyeti henüz tam anlamıyla toplumsal mülkiyeti (yani tüm üreticilerin doğrudan ortaklaşa mülkiyetini) temsil edemez. Devlet var olduğu sürece, devlet mülkiyeti de, tıpkı diğer sınıflı toplumlarda olduğu gibi, tüm toplumun değil, egemen sınıfın (burada proletaryanın) fiili ortak mülkiyeti altında olacaktır. Dolayısıyla proletarya diktatörlüğü altında devlet mülkiyeti, toplumsal (komünist) mülkiyetle özdeşleştirilemez. Devlet mülkiyeti, toplumsal mülkiyete giden yolda önemli bir adımdır ama sadece bir adımdır. Kaldı ki bu tarihsel işlevini yerine getirebilmesi için, proleter devletin gerçekten işçi sınıfının kendi öz örgütlülüğüne (işçi konseylerine, sovyetlere) dayanması ve yasama-yürütme erkinin doğrudan işçilerin elinde toplanmış olması (doğrudan demokrasi) gerekir. Eğer bu dönemde devletin yönetimini, her ne biçim altında olursa olsun, işçiler değil de onlar “adına” başka birileri (örneğin bürokrasi) sahiplenirse ve işçiler kamusal-siyasal yaşamın dışına itilirse, o takdirde ileriye (komünizme) doğru gelişme kesintiye uğrar ve devlet mülkiyeti tarihsel işlevini yerine getiremez.

Bu durumda devlet mülkiyeti tarihsel gelişmenin motoru olmaktan çıkar ve tam tersi bir işlev görmeye, yani gelişmenin önünde engel oluşturmaya başlar. Hele bu durum kalıcı ve yerleşik bir sisteme dönüşürse, o zaman devlet mülkiyetinin kendisi,

³² age, s.119

³³ age, s.121

³⁴ age, s.122

³⁵ age, s.123

toplumda yeniden bir sınıflaşmanın ve sömürünün aracı haline gelir. Yani işçi sınıfı bu kez de, devlet mülkiyetine hükmeden ve onun kullanım hakkını kendi tekeline alan yeni bir efendiler sınıfının egemenliği altına girer. Tarihsel olarak böylesi bir durum, devrimin ürünü olarak doğan devrimci ve ilerletici bir organın, kendi karşısına (karşı-devrimci bir organa) dönüştüğü anlamına gelir. Nitekim Stalinist bürokrasinin mutlak egemenliğinin kurulduğu ve işçi sınıfının siyasal yaşamın dışına itildiği 1930'lu yıllardan itibaren Sovyetler Birliği'nde tarihsel olarak gerçekleşen de buydu.

Dünya ölçeğinde yaşanacak olan proletarya diktatörlüğü dönemi boyunca, proletarya, tüm sınıflarla birlikte kendisini de ortadan kaldırma hedefine doğru ilerlemek zorundadır. Eğer proletarya bu tarihsel misyonunu dünya çapında başarıyla yerine getirebilirse, sınıf antagonizmalarıyla birlikte, sınıfların da ortadan kalktığı, sınıf savaşımının tamamen son bulduğu ve böylelikle proletarya diktatörlüğünün, yani işçi devletinin tarihsel misyonunun dünya çapında tamamlandığı yeni bir evreye ulaşılacaktır. Bu evrede artık proletarya diktatörlüğü (devlet) öz işlevini (siyasal niteliğini) tamamen yitirir, gereksizleşir ve sönümlenir. Marx ve Engels'in dediği gibi;

“Gelişme süreci içinde sınıf farklılıkları yok olduğu ve tüm üretim bütün halkın devliğinin elinde yoğunlaştığı zaman, kamu iktidarı siyasal niteliğini yitirecektir. Gerçek anlamıyla siyasal iktidar, bir sınıfın ötekini ezmek için örgütlü gücünden başka bir şey değildir. Burjuvaziyle olan kavgası içinde proletarya, koşulların zorlamasıyla kendini sınıf olarak örgütlemek, devrim yoluyla kendini egemen sınıf durumuna getirmek ve böylelikle eski üretim koşullarını zor yoluyla silip atmak zorunda kalmışsa, bu demektir ki, eski koşullarla birlikte sınıf antagonizmalarının ve genel olarak sınıfların var olmasının koşullarını da silip atmış, böylelikle bir sınıf olarak kendi üstünlüğünü de kaldırmış olacaktır. Sınıflarıyla, sınıf antagonizmalarıyla, eski burjuva toplumunun yerini, tek tek herkesin özgür gelişmesinin, tüm toplumun özgür gelişmesinin koşulu olduğu bir birlik almış olacaktır.” (Komünist Manifesto)

Marx ve Engels bu tarihsel süreci elbette ki tek bir ülkenin sınırları içinde değil, dünya çapında gerçekleşecek bir süreç olarak düşündüler. Çünkü, dünyada kapitalizm henüz varlığını sürdürürken, proletarya diktatörlüğünün tek bir ülkede veya ülkeler topluluğunda ortadan kalkması mümkün olamazdı. Dünya üzerinde burjuvazi ve onunla birlikte kapitalist mülkiyet var olduğu sürece, proletarya devletinin tarihsel işlevi tamamlanmış olamaz ve dolayısıyla devlet de tam anlamıyla sönümlenemez. Ne zaman ki kapitalizmin tasfiyesi dünya ölçeğinde tamamlanır, proleter devletin tam anlamıyla sönümlenmesi de o zaman başlar. İşte bu tarihsel moment, sınıflı toplumdan sınıfsız topluma, devletten devletsizliğe geçişin tamamlandığı ve yeni bir dönemin, yani sınıfsız ve devletsiz bir toplumsal yaşamın (komünizmin) başladığının ifadesi olacaktır. Marx'ın “komünizmin alt evresi” dediği, daha sonra Engels ve Lenin'in sosyalizm diye kavramlaştırdığı tarihsel evre budur işte. Sınıfların olmadığı, meta üretiminin ortadan kalktığı, devletin sönümlendiği, üretimin ve sosyal yaşamın tüm alanlarında özgür üreticilerin doğrudan karar verdikleri ve uyguladıkları bir yaşam tarzı. Ama yine de bu aşama, komünizmin nihai biçimi değil, bir başlangıçtır. Ve şurası çok açık ki (kuşkusuz Marksizme bağlı kalanlar açısından), bu başlangıç bile, ancak kapitalizmin dünya ölçeğinde tasfiyesinden

dir? Sosyalizm, işçi sınıfı iktidarı altında kapitalizmden komünizme bir “geçiş” dönemi midir, yoksa başlangıç aşamasındaki komünizmin ta kendisi mi? Eğer sosyalizm, ücretli emek ve sermayenin tamamen ortadan kalktığı, meta üretiminin son bulduğu ve dolayısıyla değer yasasının artık işlemediği tarihsel bir dönem olarak kabul edilirse (ki Yürükoğlu da bu tanıma katıldığını söylüyor), o zaman doğru olan, sosyalizmin yeni bir üretim biçimi olarak kavranılmasıdır. Bunu yapmayıp, sosyalizmi hâlâ “geçiş” ya da “dönüşüm” dönemi gibi muğlak kavramlarla tanımlamakta ısrar etmek, ya da proletarya diktatörlüğü ile özdeşlemek, açıkçası bilimsel sosyalizm teorisini çarpıtmak anlamına gelir. Niyet ne olursa olsun, bu tür “orta yolcu” çabaların varacağı yer, yine Stalinizme göz kırpan merkezci bir sosyalizm anlayışı olacaktır. Nitekim Yürükoğlu'nun son kitabında da bunun belirtileri fazlasıyla vardır.

İkinci ayırım noktasına, yani sosyalizmin “devletli” bir toplum olup olmadığı konusuna gelirsek, Yürükoğlu burada da eski yanlışını, daha doğrusu Stalinist anlayışını sürdürüyor.

Sosyalizm Nedir adlı kitapta, sosyalizmde sınıfların ortadan kalkmış olacağı açık bir biçimde ifade ediliyor. Yani sosyalizmin sınıfsız bir toplum olarak kavranması gerektiğini nihayet Yürükoğlu da kabul etmiş görünüyor. *Sosyalizm Nedir* adlı kitabında yazılanları birlikte okuyalım:

“Sosyalist toplum sınıfsız toplumdur. Marks'ın düşüncesine göre, komünist toplumun alt aşaması olan sosyalist toplum da sınıfsız bir toplumdur. Ancak Marks ve Engels'in, bu konudaki görüşlerini çok yerde açıkça yazmış olmalarına karşın, sosyalizmde sınıflar konusu, Lenin'in zamanından günümüze dek, en çok saptırılan konuların başında gelmektedir.

“Marksist yazarların büyük bir çoğunluğu, sosyalizmin sınıflı bir toplum olduğunu söylerler.”³⁰

Yürükoğlu burada bir dip not düşerek, “üç dört yıl öncesine dek biz de aynı düşüncededeydik” diyor. Yani yıllardan beri kendisinin de savunduğu, “sosyalizm sınıflı toplumdur” düşüncesinin, aslında Marksizme aykırı, yanlış bir düşünce olduğunu nihayet kabul ediyor. Yürükoğlu'nun sosyalizm hakkında yazdıklarını okumayı sürdürelim:

“Bu büyük yanlış yapanlar, asıl olarak Sovyetler Birliği ve öteki sosyalist ülkelerde ki somut durumu açıklayabilmek için, Marks ve Engels'in yazdıklarını görmezden gelmişlerdir. Oysa, eski sosyalist ülkeler, çözümlemesinde yeni açılımlar gerektiren geri ülkelerdi. O ülkelerin somutuna bakarak Marksist teoriyi değiştirmeye kalkışmak, ağır bir yanıltı.

“Sınıflar sömürü ilişkisi içinde var olurlar. Sömürünün olmadığı yerde sınıflar da olmaz. Sosyalizmde sömürü yoktur, dolayısıyla sınıflar da yoktur.”³¹

“... Marks'ın söylediğine göre sosyalizm, ‘üretim araçlarının ortak kullanımına’ dayalı sınıfsız bir toplumdur ve meta üretimi yoktur.”³²

³⁰ age, s.117-118

³¹ age, s.118

rinde değil, kapitalizmden çıktığı biçimiyle’, kapitalizmden devraldığı üretken güçler temelinde işliyor olmasıdır.”²⁷

“Sosyalist toplumun, komünist toplumla arasındaki başlıca farklılık, daha önce de söylediğimiz gibi, üretken güçlerin, henüz kapitalizmden devralınanlar olması, komünizme uygun üretken güçlerin henüz tam anlamıyla üretime sokulamamış olmasındadır. Dolayısıyla, üretim ‘herkese gereksinimi kadar’ ilkesini yaşama geçirebilecek düzeye büyümemiştir ve bu nedenle ‘hak’ kavramı, ‘verdiğin kadarını alma’ ilkesi, daha hâlâ geçerliliğini korumaktadır. Demek ki sosyalizmin komünizmden temel farkı, üretken güçlerin düşük düzeyidir. Ancak o da sınıfsız bir toplumdur.”²⁸

Yürükoğlu’nun son kitabından yaptığımız bu alıntılar okuyan herkes, sosyalizmin burada, komünist üretim biçiminin içinde bir evre olarak tanımlandığını görecektir. “Sosyalizm, kapitalizmden devralınan üretken güçler temelinde işleyen komünizmdir” demek başka bir anlama gelmez çünkü! Yürükoğlu’nun verdiği bu tanım, Marx’ın bilimsel sosyalizm teorisini kavramış olan herkesin katılacağı doğru bir tanımdır kuşkusuz. Komünizmin alt aşaması olan sosyalizmin, tarihsel olarak kapitalizmden daha ileri bir üretim güçleri-üretim ilişkileri aşamasını temsil ettiği ve bu anlamda yeni bir üretim tarzını oluşturduğu fikri, bilimsel sosyalizm teorisinin temel fikridir.

Ne var ki Yürükoğlu’nun sosyalizm konusunda yazdıklarını okumaya devam ettiğimizde, onun bu noktada hâlâ netleşmediğini ve sosyalizm kavramını daha da muğlaklaştırdığını görürüz. Kendisini yenilediğini ve teorik yanlışlarını düzelttiğini iddia etmesine karşın, sosyalizm konusunda Yürükoğlu’nun kafa karışıklığı hâlâ sürmektedir. O hem sosyalizmin yeni bir “üretici güçler-üretim ilişkileri aşaması”nı ifade ettiğini (yani sosyalizmin yeni bir üretim biçimi olduğunu) söylüyor, hem de bu görüşüyle tamamen çelişir bir biçimde, sosyalizmin bir üretim biçimi olmadığını iddia edebiliyor:

“Sosyalizm genel olarak, ‘işçi sınıfının iktidarı, üretim araçlarının toplumsal mülkiyeti ve planlı ekonomi’ diye tanımlanır.

“... Sosyalizm, kapitalizmden komünizme geçiş dönemidir. ‘Sosyalizm’ diye, tarihte kendine özgü bağımsız yer tutan bir toplumsal-ekonomik yapı, bir üretim biçimi yoktur. Dolayısıyla, sosyalizm ancak bir dönüşüm süreci olarak, komünizme referans verilerek tanımlanabilir.

“... sosyalist üretim biçimi diye bir şey yoktur. Sosyalizm, içinde kapitalist toplumun kalıntıları taşıyan komünizmdir.”²⁹

Tam manasıyla bir kafa karışıklığını ve teorik bulanıklığı yansıtıyor bu satırlar. Görüleceği üzere, burada sosyalizm hem “işçi sınıfı iktidarı”, hem “kapitalizmden komünizme geçiş” dönemi, hem de “kapitalist toplumun kalıntıları taşıyan komünizm” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım tamamen bulanık bir tanımdır ve çelişkilerle doludur. Burada soruyu çok net sormak gerekiyor: Acaba doğru olan hangisi-

sonra ulaşılabilecek dünyasal bir hedeftir. Daha ilk aşamasından başlamak üzere komünizm, ulusal değil evrensel düzeyde gerçekleştirilecek bir üretim biçimidir.

Marx’ın *Gotha Programının Eleştirisi*’nde açılmadığı komünizmin alt aşaması (sosyalizm) işte böyle bir tarihsel-toplumsal evreyi anlatır. Ve bu anlamda proletarya diktatörlüğü döneminden nitelikçe farklı, yeni bir tarihsel dönemin başlangıcıdır sosyalizm. Ama yine Marx’ın vurguladığı gibi, komünizmin bu ilk evresi (sosyalizm), “... kendi temelleri üzerinde gelişmiş olan değil, tersine, kapitalist toplumdan çıktığı şekliyle bir komünist toplumdur; dolayısıyla, iktisadi, manevi, entelektüel, bütün bakımlardan, bağrından çıktığı eski toplumun damgasını hâlâ taşıyan bir toplumdur.”⁸

Tarihsel-toplumsal gelişme çizgisinde, nitelik bakımından yeni bir evreyi ifade eden özgür üreticiler toplumunun (komünizmin) bu ilk aşamasında, üretim araçlarının mülkiyeti tüm toplumun dolaysız ortaklaşa mülkiyetine (gerçek toplumsal mülkiyete) dönüştüğü ve komünist üretim ilişkileri egemen ilişkiler haline geldiği için, toplumun üretici güçlerinin gelişme düzeyi ile üretim ilişkileri arasında tam bir uygunluk sağlanmış olur. Bu evrede kırla kent arasındaki çelişki ortadan kalkar ama kafa ile kol emeği arasındaki çelişki henüz tam olarak aşılamaz. Ne var ki, kafa ile kol emeği arasındaki çelişki de bu dönemde değişime uğramıştır. Sınıflı toplumda toplumsal bir işbölümünü (yöneten-üreten ayrımını) yansıtan kafa-kol emeği arasındaki karşıtlık, proletarya diktatörlüğü dönemi boyunca değişime uğrayarak antagonizma olmaktan çıktığı için, komünizmin ilk aşamasında artık yalnızca işlevsel bir işbölümü olarak varlığını sürdürecektir ve üretici güçlerin gelişmesine koşut olarak giderek ortadan kalkacaktır. Bir başka deyişle, kafa-kol emeği arasındaki çelişkinin tamamen ortadan kalkması, komünizmin üst aşamasına ulaşıldığı anlamına gelecektir.

Marx, komünist toplumun hem alt hem de üst evrelerini bütünsel bir süreç olarak ele almış ve bu tarihsel dönemi sınıfsız, devletsiz ve meta ilişkisiz bir toplumsal yaşayış dönemi olarak nitelendirmiştir. Bu özelliği nedeniyle komünist toplum, kendi gelişim sürecinin alt aşamalarından daha yüksek aşamalarına evrimsel yoldan ilerleme olanaklarına ve kapasitesine sahip bir sosyo-ekonomik formasyondur. Bu nedenle Marx, komünizmin alt evresi ile üst evresi arasındaki farkı anlatırken, bunları iki ayrı üretim biçimi ya da iki ayrı niteliksel moment olarak değil, tek bir niteliğin (komünist üretim biçiminin) iki ayrı olgunluk düzeyi olarak anlatmıştır. Dolayısıyla biz de şunu söylemeliyiz ki, komünizmin alt aşaması ile üst aşaması arasındaki fark, iki ayrı meyve türü arasındaki fark gibi değil, aynı meyvenin olgunluk düzeyleri arasındaki fark gibi algılanmalıdır.

Teori nasıl tahrif ediliyor?

Stalinizmin ortodoks ve merkezci savunucularının teorize ettiği “sosyalizm” anlayışı ise yukarıda söylenenlerin tamamen tersi bir algılayışı yansıtmaktadır. Bu algılayış, Marx’ın bilimsel sosyalizm teorisinin bütünüyle tahrif edilmesine ve Sovyetler Birliği’ndeki Stalinist pratiği esas alarak, yeni bir “sosyalizm” teorisinin kurgulanmasına

²⁷ age, s.117

²⁸ age, s.121-122

²⁹ age, s.125

⁸ Marx, “Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları”, *Seçme Eserler*, cilt 3, Sol Yay., Aralık 1979, s.21

dayanır. Örneğin Yürükoğlu, komünizmin alt aşamasının tanımlandığı *Gotha Programının Eleştirisi*'ndeki o ünlü pasajı aktardıktan sonra, Marx'ın orada söyledikle-riyle hiç alakası olmayan bir sosyalizm tanımı yapmaya girişir ve şöyle der:

“Görüldüğü gibi, sosyalizm, kapitalizmden komünizme geçiş toplumu, geçiş aşama-sıdır. Sosyalizm diye, tarihte kendine özgü bağımsız yer tutan bir toplumsal-ekonomik yapı, bir üretim biçimi yoktur.... Sosyalizm, meta üretiminin ortadan kal-kışına gidiş süreci içinde, ama meta üretimi üzerine oturmuş bir dönemdir. Meta iliş-kilerinin varlığı, sömürü ilişkilerinin yeniden kurulması yönünde sistemin içindeki sürekli bir eğilimin varlığını anlatır. ... Sonuç olarak sosyalizm, proletarya diktatör-lüğüdür. Sınıfların varolduğu, dolayısıyla sınıf kavgasının sürdüğü bir dönemdir. ... sosyalizmde meta üretimi yok olmamıştır. Eşyalar, merkezi plana göre meta olarak üretilir ve para karşılığı değişim yoluyla tüketime girer. ... Demek ki sosyalist top-lumda değer yasası işler.”⁹

Bu satırlardan da anlaşılacağı gibi, Marx'ın çözümlemelerinde, sınıf farklılıkların yok olduğu, devletin söniümlendiği ve meta üretiminin ortadan kalktığı bir tarihsel dönem (yeni bir üretim tarzı) olarak tanımlanan komünist toplumun ilk aşaması, Stalinist merkezcinin mantığında “devletin, sınıfların, sınıf kavgasının, meta ilişkile-rinin ve değer yasasının varolduğu” bir topluma dönüşmektedir!

Merkezciler bu “teorik” çıkarsamalarını nereye dayandırıyorlardı? Marx'ın *Gotha Programının Eleştirisi*'nde söylediklerinin bilinçli bir çarpıtılmasına elbette! Marx, komünizmin ilk aşamasının, içinden çıktığı kapitalizmin doğum lekelerini taşıyaca-ğını belirtmişti. Ve örnek olarak da, toplumsal üretimin henüz herkesin ihtiyacını karşılayacak düzeyde bollaşmadığı bu ilk aşamada, üretilen ürünlerin (ihtiyaç mad-delerinin) üretici bireyler arasında dağıtımında hak eşitliğinin sağlanabilmesi için, henüz “eşdeğerlerin değişimi ilkesi”ne uyulmaktan başka bir yol olamayacağına dikkat çekmişti. Dolayısıyla “hak” kavramının burada hâlâ geçerli olacağını söylüyordu. Bu aşamada, herkes toplumun ürün stokundan üretime kattığı kadar (çalışması kadar) pay alabilecekti. Ama Marx bunun gerçek bir eşitlik olmadığını vurgular ve gerçek eşitliğin sağlanabilmesi için “hakkın eşit değil, eşitsiz olması gerekirdi” der. Yani herkes çalışması kadar değil, ihtiyacı olduğu kadar alabildiğinde gerçek eşitlikten söz edilebilecektir. Bu da ancak komünist toplumun üst aşamasın-da, yani üretim herkesin ihtiyacını karşılayacak düzeyde bollaştığında, kültür gelişip serpildiğinde, alışkanlıklar değiştiğinde gerçekleşecektir.

Herkesin ihtiyacı kadarını rahatlıkla alabileceği bir bolluğa henüz ulaşamadığı ve eşit değerlerin değişimi ilkesinin hâlâ geçerli olduğu ilk aşamada, “eşit hak, burada, hâlâ –ilke olarak– burjuva haktır” der Marx. Ama dikkat edilirse Marx burada bir “değer” yasasından, ücretli emeğin varlığından ya da metaların değişiminden hiç söz etmez. O yalnızca tüketim maddelerinin dağıtımının eş değerlerin değişimi “ilke-si”ne göre yapılacağına, yani katkıya göre bir dağıtımın hâlâ geçerliliğini koruyaca-ğına dikkat çeker. Bu ilke kendisini ihtiyaç maddelerinin üreticiler arasında dağıtı-mında bir ölçü olarak ortaya koyar, yoksa değerlerin (metaların) bir değişimi olarak değil. Bir kez sosyalizmde herkes üretici olduğu ve ondan başka da bir şey olamaya-cağı için (çünkü ücretli emek ve sermaye tasfiye edilmiştir), üretilen şeyler asla meta

da yaşanan sürecin bir “sosyalizm kuruculuğu” olmayıp, bürokratik bir karşı-devrim süreci olduğunun ve Ekim Devrimini tasfiye eden bürokrasinin kendi diktatörlüğü-nü kurduğunun bir türlü kabul edilememesi! Oysa bu tarihi gerçek bir kez kabul edilebilseydi, o zaman Sovyetler Birliği'nde var olan rejimin sosyalizm değil, bürok-rasinin hakimiyeti altında oluşmuş bürokratik-despotik bir rejim olduğu ve nihayet, 1990'larda çözölenin de sosyalizm değil, işte bu bürokratik rejim olduğu pekâlâ gö-rebilirdi.

Ne var ki Yürükoğlu bu gerçeği kabule yanaşmadığı için, son kitabında da iç tutarlı-lıktan yoksun, birbiriyle çelişen şeyler söylemek zorunda kalıyor. Örneğin o “tek ülkede sosyalizm” teorisini yanlış bulduğunu ve artık benimsemediğini söylerken, diğer taraftan tek ülkede sosyalizm anlayışının uzantısı olan kimi eski görüşlerini de aynen sürdürmekte bir sakınca görmüyor! Ve bu durumda onun sosyalizme ilişkin getirdiği “yeni” açılımlar da yine halisinden bir eklektizm olmanın ötesine geçemiyor. Şimdi Yürükoğlu'nun bu “yeni” açılımlarındaki tutarsızlıkları ve “tek ülkede sosyalizm” teorisine ait kimi eski argümanların onun tarafından Marksizme nasıl dahil edilmeye çalışıldığını görelim.

Yürükoğlu'nun sosyalizme ilişkin iki temel yanılgısı onun yeni açılımlarında da ay-nen devam ediyor. *Sosyalizm Nedir* adlı kitapta, “komünist üretim biçimi” başlığı altında ele alınan sosyalizm, komünizmin (sınıfsız toplumun) alt aşaması olarak doğru biçimde tanımlıyor. İlk bakışta bu, Yürükoğlu'nun da sorunu doğru tarzda ele aldığı, yani sosyalizmi “yeni bir üretim biçimi” olarak gördüğü izlenimini veriyor bize. Ama bunun yanıltıcı olduğu, kitabın ilerleyen sayfalarında anlaşılıyor. Çünkü Yürükoğlu çok açık bir vurgu yaparak, sosyalizmin aslında yeni bir üretim biçimi olmadığını, bir “geçiş” ya da “dönüşüm” dönemi olduğunu iddia ediyor bu son kita-bında da. Bize göre Yürükoğlu'nun bu saptaması, Marx'ın teorisile açıkça çelişen temel ayırım noktalarından biridir.

İkinci ayırım noktası, sosyalizm ve devlet konusunda ortaya çıkıyor. Son kitabında, “tek ülkede sosyalizm” teorisinin yanlış olduğunu ve kendisinin de artık bu teoriyi benimsemediğini söylüyor ama bu Stalinci teorinin en temel argümanı olan “devletli sosyalizm” anlayışını savunmayı da hâlâ sürdürüyor. Bu da onun görüşlerindeki tutarsızlığı ve çelişkiyi yansıtan ikinci temel ayırım noktasıdır.

Önce birincisinden başlayalım. Son kitabında şunları söylüyor Yürükoğlu:

“Hepimizin bildiği gibi, komünist üretim biçimi (sosyo-ekonomik formasyon ola-rak), sosyalizm ve komünizm olarak alt ve üst aşamalardan oluşur. ... komünizmin alt ve üst aşamalarını belirleyen temel farklılık, üreten güçlerdeki farklılıktır. Üre-tim ilişkileri bir aşamadan ötekine, giderek olgunlaşır, derinleşir ve tabii ki o ölçüde de değişir ama asıl fark üreten güçlerde ortaya çıkar.

“Komünist üretim biçiminde neden sosyalizm diye bir aşamaya gerek olduğu soru-sunun yanıtı da burada yatar.”²⁶

“... sosyalizm, özünde, kapitalizmden devralınan üreten güçler temelinde işleyen komünizmdir. Doğal olarak bu durum, sosyalizm aşamasına, kapitalizmden ekono-mik, moral ve entellektüel bir dizi kalıntı, tutarsızlık ve zaaf taşır. Son çözümlemeye bu kalıntıların da nedeni, sosyalizm aşamasındaki komünizmin, ‘kendi temelleri üye-

⁹ R. Yürükoğlu, *Yaşayan Sosyalizm*, s.81-87

²⁶ age, s. 116

örnek, SSCB’de kurulan bürokratik-despotik rejimin yıllarca “gerçek sosyalizm” olarak algılanmasının politik kadroların kafasını nasıl sakatladığını ve diyalektik düşünceden uzaklaştırıp, eklektik düşünmeye nasıl yönelttiğini gözler önüne seren, ibret verici bir örnektir!

Yukardaki alıntılarda da görüleceği üzere, eski görüşlerini eleştiren ve bu kez sosyalizmin doğru bir tanımını vermeye çalışan Yürükoğlu, “Tek ülkede yalnızca komünizm değil, sosyalizm de olmaz” diyor. Yine doğru bir biçimde, “komünizmin alt aşaması olan sosyalizmde değer yasasının işlemeyeceğini, meta üretiminin yer almayacağını ve sınıfların ortadan kalkmış olacağını” çok açık olarak ifade ediyor. Ayrıca, sosyalizme, “ileri kapitalist ülkelerin tümünde ya da en azından dengeyi değiştirebilecek birkaçında aşağı yukarı eş zamanlı bir devrimle geçilecektir” diyor. Bu saptamaların hepsi de doğrudur ve bilimsel sosyalizm teorisine sadık kalan herkesin benimsediği görüşlerdir bunlar.

O halde şu soruyu sormak hakkımızdır: Sosyalizmi tanımlama konusunda Marx’ın teorik açılımını esas alanların ve aynı görüşü paylaştığını söyleyenlerin, buradan hareketle, Sovyetler Birliği’nde ve diğerlerinde yaşanan tarihsel deneyimlerin değerlendirilmesinde de benzer sonuçlara varmaları gerekmez mi? Tek ülkede sosyalizmin olanaksızlığı kabul ediliyorsa eğer, o taktirde, şimdiye kadar kurulmuş olan rejimlerden hiçbirinin (ne SSCB, ne Çin, ne de diğerlerinin) sosyalizm olmadığını da kabulü gerekmez mi? Diğer bir ifadeyle, söz konusu bu rejimlerin ya da sosyo-ekonomik sistemlerin, sosyalizm olarak değil, işçi sınıfının tarihsel çıkarlarına karşıt, sosyalizm dışı (bürokratik-despotik) sistemler olarak tanımlanması gerekmez mi? Bizim bu sorulara hiç tereddüt etmeden vereceğimiz yanıt evet olacaktır.

Ne var ki Yürükoğlu hâlâ bu düşünceye gelebilmiş değildir. Son kitabında, sosyalizm konusunda eski yanlışlarını düzelttiğini ve kendini yenilediğini belirtmesine karşın, bakıyoruz o hâlâ Sovyetler Birliği’ni ve diğerlerini “sosyalist toplumlar” olarak görmeye devam ediyor ve dolayısıyla bu rejimlerin çöküşünü de, “sosyalizmin çözülüşü” sorunu olarak ele alıyor. Bir yandan o, “tek ülkede yalnızca komünizm değil, sosyalizm de olmaz” diyor ama hemen ardından, “Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin çözülüşünün nedenlerini anlamak, kendi ülkemizde nasıl bir sosyalizm amaçladığımızı ... ortaya koyabilmek için de zorunludur” diyebiliyor! Yani hem sosyalizmi dünyatarihsel bir olay olarak kavradığını ve dolayısıyla “tek ülkede sosyalizmin kurulabileceği” görüşünü reddettiğini söylüyor, hem de “biz kendi ülkemizde nasıl bir sosyalizm amaçlamalıyız” mantığını sürdürüyor! Bu tutum aslında, sosyalizm konusunda Yürükoğlu’nun mantalitesinin “eski tas eski hamam” sürdüğünü gösteriyor. Nitekim son kitabında bile, Sovyetler Birliği’ndeki bürokratik rejimin çözülüşünü, “sosyalizmin çözülüşü” olarak değerlendiren Yürükoğlu, Stalin dönemi üzerine yaptığı yorumlarda da, bu dönemi “sosyalizmin kuruluşu” olarak tanımlamayı sürdürüyor. Tüm bu olgular da gösteriyor ki, Yürükoğlu son tahlilde, Sovyetler Birliği’nde sosyalizmin var olduğunu ama yapılan politik hatalar sonucunda 1990’larda çözüldüğünü düşünmektedir hâlâ.

Acaba Yürükoğlu saplanıp kaldığı bu yıllanmış yanılgısından niçin sıyrılamıyor ya da bu Stalinci düşünce tortusuyla köklü bir hesaplaşma cesaretini niçin gösteremiyor? Bize göre bunun bir tek nedeni olabilir: Kişinin gerçeği kendisine bile itiraf etmekten çekiniyor olması! Yani, 1925’lerden itibaren Stalinist bürokrasinin tahakkümü altın-

haline gelemezler. Çünkü sosyalizmde emek ürünleri hiçbir zaman değişim yoluyla sermayeye dönüşmezler ve dolayısıyla bir değişim değeri taşımazlar. Ürünler değişim değeri olarak değil, kullanım değeri olarak üretilirler. Dolayısıyla ne metaların değişileceği bir piyasa, ne de bu değişimi düzenleyen bir değer yasası kalır sosyalizmde. Doğrudan üreticiler, çalışarak topluma verdikleri emeklerini (gerekli ortak fonlar için kesintiler yapıldıktan sonra), bir başka biçimde (örneğin ihtiyaç maddeleri olarak, eğitim, kültür, hizmet vb. olarak) toplumdan geri alırlar.

Oysa değer yasasının tıpkı kapitalizmde olduğu gibi sosyalizmde de işleyeceğini öngören Yürükoğlu’nun çözümlemelerinde iki ayrı “değer yasası” olduğunu görüyoruz. Biri kapitalist piyasada metaların değişimini düzenleyen ve kapitalizmi var eden değer yasasıdır; diğeri ise sosyalizmde geçerli olacağı varsayılan “değer yasası”dır. Ama bu ikincisi, her ne hikmetse, kapitalist piyasa olmaksızın da işleyebilen ve sosyalizmde “meta” üretimini ve değişimini düzenleyebilen kerameti kendinden menkul bir “değer yasası”dır.

Ashına bakılırsa, bu teorik varsayım sırf tek ülkede sosyalizm tezini güçlendirebilmek ve Stalin döneminde kurulan sistemin “sosyalizm” olduğunu kanıtlayabilmek için öne sürülmekteydi merkeziler tarafından. Yani politik tercihe teorik gerekçe “uydurma” gayretidir burada söz konusu olan. Mensubu oldukları ideolojik geleneğin anti-Marksist teorik önermeleriyle köklü bir hesaplaşmaya girişmedikleri sürece, o geleneğin teorik sapkınlıklarına ortak olmak ve politik yükünü taşımak kaçınılmaz oluyor merkeziler için. Nitekim Yürükoğlu da SSCB’deki uygulamalara ve SBKP’nin politik çizgisine pek çok eleştiri yöneltmesine karşın, esasında “resmi komünizm” geleneğinden (Stalinizmden) bütünsel teorik bir kopuşu gerçekleştiremediği için, yine de reel sosyalizmi savunmak zorunda kalmıştır yıllar boyunca.

Marksist teoriyi çarpıtmada ve mistifike etmede kıvrak ve cesur davranırken, SBKP çizgisine ve Stalinizmin tarihine karşı politik tutum alısta son derecede cesaretsiz ve oportünistçe bir yaklaşım sergilemek, merkezciliğin temel bir özelliğidir. Nitekim bu konuda Yürükoğlu’nun tutumu önemli bir örnek oluşturuyor. Yürükoğlu’nun *Yaşayan Sosyalizm* adlı kitabında, sosyalizmin ekonomisi hakkında şunlar söyleniyor:

“Sosyalizmde tüm üretim ilişkileri sistemi değişmiştir. Üretim araçları üzerinde özel mülkiyet değil, toplumsal mülkiyet vardır. Ama sosyalizmde meta üretimi yok olmamıştır. Eşyalar merkezi plana göre meta olarak üretilir ve para karşılığı değişim yoluyla tüketime girer.

“Ekonomik özendiriciler, ekonomik muhasebe, para, kredi, ticaret gibi unsurlar meta üretiminin unsurlarıdır. ... Sosyalizmin üretim güçlerini hızla geliştirme ve onu komünizme yaklaştırma görevi, meta ilişkilerinden devlet sektörü içinde de yararlanmayı zorunlu kılar. Devlet işletmelerinin kâr-zarar ilkesine göre çalışması bu demektir.

“Demek ki, sosyalist toplumda değer yasası işler. Sosyalizmin belgisi, “herkese çalışması kadar”dır. Bu çalışma ancak değer yasası yoluyla ölçülebilir. ... Değer yasası olmasa, sosyalizmde mallar arasındaki değişim oranı bulunamaz.

“Sosyalizmde meta üretiminin zorunluluğu, paranın zorunluluğunu belirler. Meta ilişkileri, genel bir aracı gerektirir. Para da bir metadır. Sosyalist toplumda para en

başta değer ölçüsü, yani malların içindeki toplumsal olarak zorunlu emek ölçüsü görevini görür.”¹⁰

Yukarıdaki satırlarda açıkça görülüyor ki, Yürükoğlu sosyalizmi tıpkı kapitalizm gibi işleyen ekonomik bir sistem olarak tanımlamaktadır. Marksist teoriyi bu denli açıktan çarpıtma girişimi karşısında şaşırılmamak elde değil! Marx’ın komünizmin ilk aşaması hakkında söylediklerine bakarsak, şaşkınlığımız daha da artacaktır şüphesiz. Çünkü Marx’ın bu konuda söyledikleri, Yürükoğlu’nun söylediklerinin tamı tamına zıddıdır.

Marx değer yasasının yalnızca kapitalizmde işleyen bir yasa olduğunu defalarca vurgulamıştır. Nitekim *Kapital*’de, değerden ve metadan söz ettiği her yerde, bununla kullanım değerini değil, değişim değerini anlatmaktadır. Çünkü, kendisinden önceki sistemlerden (Asyatik, köleci, feodal) farklı olarak, değişim değerleri üretimine dayanan bir ekonomik sistemi yalnızca kapitalizm yaratabilmiştir. O nedenle kapitalizm, genelleşmiş meta üretimi olarak da adlandırılmaktadır. Kapitalist toplumda diğer metalar gibi, iş gücü de piyasada alınıp satılan bir meta haline gelmiştir ve değişimi değer yasasına tâbidir. Demek ki değer yasası, genelleşmiş meta üretiminin, piyasanın, ücretli emek ve sermayenin var olduğu ortamda, yani kapitalizm koşullarında işleyebilir ancak. Ne zaman ki sermayenin üretim araçları üzerindeki tahakkümüne son verilip kapitalizm tümünden tasfiye edilir ve dolayısıyla işgücü meta olmaktan çıkar, işte o zaman değer yasasının hükmü de son bulur. O nedenle kapitalizmin dünya ölçeğinde tasfiyesinden ve dünya proletarya diktatörlüğünün de sönmürlenmesinden sonra gelecek olan komünizmin ilk aşamasını (sosyalizmi) betimlerken, burada ne değer yasasından, ne metaların üretimi ve değişiminden, ne de “para”nın varlığından söz eder Marx. Çünkü sosyalizm dönemi, sermayenin varlığının son bulduğu, işgücünün meta olmaktan çıktığı ve dolayısıyla değer yasasının işlemediği tarihsel bir dönemdir. Marx bu dönemin üretim ilişkilerini tanımlarken şöyle der:

“Üretim araçlarının ortak mülkiyeti üzerine kurulu ortaklaşa toplum içinde, üreticiler ürünlerini değişmezler; aynı biçimde, ürünler için kullanılmış emek, burada, bu ürünlerin *değeri olarak*, onların taşıdığı maddi bir nitelik olarak pek görünmez, çünkü şimdi, kapitalist toplumun tersine, bireysel emek artık dolaylı bir biçimde değil, toplum emeğinin bir kısmı olarak doğrudan vardır.”¹¹

Oysa kapitalizm koşullarında, bireysel emek, ancak dolaylı olarak, yani değişim değeri haline geldikten sonra toplam emeğin içinde yer alabiliyordu. Marx’ın burada anlattığı, komünist toplumun daha ilk aşamasında, emeğin meta olmaktan çıkacağı ve dolayısıyla, bireysel üreticinin ürettiği ürünlerin meta (değişim değeri) olarak değil, kullanım değeri (ürün) olarak işlev görecektir. Üstelik Marx komünizmin bu ilk aşamasını, yine de kendi temelleri üzerinde gelişen bir komünizm olarak değil, kapitalizmden çıktığı biçimiyle ve kapitalizmin doğum izlerini taşıyan bir komünizm olarak betimler.

aykırı olan ve bilimsel sosyalizmin çarpıtılması anlamına gelen bu yanlış görüşünü son kitabında eleştirip düzeltiyor. Kitaba yazdığı önsözde şöyle diyor:

“Elinizdeki kitabın, Sovyetler Birliği’ndeki sistemin çözülüşüyle de derin bağı olan ama asıl olarak devrim ve sosyalizm aşaması konularını ilgilendiren *beş temel vargı* vardır:

1. Her toplumsal formasyon gibi, kapitalizmin de, ötesinde yaşayamayacağı bir sınırı vardır.
2. Sosyalizme, ileri kapitalist ülkelerin tümünde ya da en azından dengeyi değiştirecek birkaçında aşağı yukarı eş zamanlı bir devrimle geçilecektir. (Bu, tekil ülkelerde devrimler olanaksız demek değildir.)
3. Tek ülkede, yalnızca komünizm değil, sosyalizm de olmaz.
4. Komünizmin alt aşaması sosyalizm de, meta üretiminin yer almadığı, değer yasasının işlemediği bir toplumdur.
5. Komünizmin alt aşaması sosyalizm, sınıfların ortadan kalkmış olduğu bir toplumdur.”²⁴

Gerçekten de bu beş vargı, Yürükoğlu’nun sosyalizme dair geçmişte savunduğu yanlış teorik görüşlerini değiştirdiğini göstermektedir. Yürükoğlu ayrıca samimi bir itirafta bulunarak şunları söylüyor:

“Açıkça söylemeliyim ki, bu vargıların hiçbirisinde üç dört yıl öncesine dek aynı düşüncede değildim.

“Birinci konu düşünce alanıma hiç girmemişti.

“İkinci konu hakkında pek çoğumuzun sık sık yinelediği bir anlayış içindeydim: ‘Marks’ın zamanında doğru olan bu tez, kapitalizmin emperyalizme büyümesiyle, kapitalizmin eşitsiz gelişme yasası nedeniyle (sanki bu yasa Marks’ın zamanında işlemiyordu) artık doğruluğunu yitirmiştir’ diyordum.

“Üçüncü konuda, yine çoğumuz gibi, tek ülkede sosyalizm olabilir ama komünizm olamaz diyordum. Tek ülkede sosyalizmin olamayacağı düşüncesini, Troçki’nin bir ‘yaratımı’ olarak öğrenmişim.

“Dördüncü ve beşinci konularda ise, ‘sosyalizm sınıflı bir toplumdur, dolayısıyla meta üretiminin kalkması yönünde ilerleyen ama meta üretiminin yer aldığı bir toplumdur’ diyordum ve öyle de yazdım.”²⁵

Bu samimi itiraf, ideolojik-teorik formasyonunu Stalinizm okulunda edinmiş bir sosyalist kuşağın, bilimsel sosyalizmi doğru temellerde kavramaktan ve tarihi doğru değerlendirmekten kendini ne denli mahrum bıraktığını ve ne denli zaman yitirdiğini gözler önüne sermesi bakımından çok trajiktir. “Tek ülkede sosyalizm” okulunda edinilen yanlış teorik bilgilerin, bir kuşağın bilincini nasıl etkilediği ve doğru düşünmesini nasıl engellediği açıkça görülüyor. Stalinist ideoloji ve onun körüklediği “ulusal sosyalizm” anlayışı, bu kuşakta öylesine bir bilinç çarpılmasına yol açmıştır ki, örneğin, geçmişte sosyalizmi yanlış kavradığına dair samimi itirafta bulunan ve doğruya ulaşmaya çalışan Yürükoğlu’nun “yeni” görüşlerini ortaya koyarken de yine o eski (Stalinçi) teorik argümanların nasıl etkisinde kaldığını ibretle izliyoruz. Bu

¹⁰ *age*, s.87-88

¹¹ Marx, “Alman İşçi Partisi Programının Kenar Notları”, s.21

²⁴ R. Yürükoğlu, *Sosyalizm Nedir*, Alev Yayınları, 1999, s. 23

²⁵ *age*, s.24

yerek sosyalizme ilerleyebilmesi için gerçek bir sosyal devrim gerekiyordu bu rejimlerde. Yani tıpkı kapitalist devletlerde olduğu gibi, profesyonel ordusu ve polisiyle, gizli servisleriyle, adli ve idari mekanizmasıyla, menajerleri ve teknokratlarıyla, baştan aşağıya bürokratik tarzda örgütlenmiş olan egemen bürokrasinin totaliter devletin baştan aşağıya parçalanması ve yerine sovyetler, konseyler biçiminde örgütlenmiş silahlı işçilerin doğrudan demokrasisinin geçirilmesi gerekiyordu. Sovyetler Birliği'nde ve diğerlerinde, işçi sınıfı böyle bir sosyal devrimi başarmaksızın, iktidarı asla elinde tutamaz ve onu yeniden bürokrasiye kaptırmaktan kurtulamazdı.

Oysa bu gerçeği göremeyenler, yani Sovyetler Birliği'nde ve diğerlerinde işçi sınıfının değil, bürokrasinin egemen sınıf olduğunu ve Sovyet devletin de bu egemen sınıfın diktatörlüğü olduğunu göremeyen ya da kabullenmek istemeyenler, olup bitenler karşısında şaşkınlığa düşmekten başka bir şey yapamadılar. Ve bu şaşkınlık nedeniyle pek çoğu, yıkılanın gerçekten sosyalizm olduğunu sandı. İşin traji-komik yanı, bugün de pek çoğunun hâlâ öyle düşünmesidir.

Düzeltilme var ama özde değişen çok bir şey yok!

1960'lı yıllarda devrimci mücadeleye atılan bizim kuşağımızın ideolojik-politik formasyonunun oluşumunda, resmi komünist ideolojinin, yani Stalinist “tek ülkede sosyalizm” anlayışının etkisi çok büyük olmuştur. İşçi sınıfı temelinde örgütlü sosyalist mücadeleyi seçenler açısından bu etki, daha en başta Sovyetler Birliği'nin devrimci merkez olarak benimsenmesinde ifadesini buluyordu. Zamanla dünya komünist hareketinde çıkan tartışmalar (özellikle ÇKP-SBKP tartışması) ve ideolojik saflaşmalar nedeniyle, SBKP'nin çizgisine daha eleştirel bakılmaya başlandıysa da, SSCB'nin dünyada kurulan ilk “sosyalist” ülke olarak görülmesi ve Ekim Devrimine olan duygusal bağlılık, Türkiye sosyalist hareketinde “tek ülkede sosyalizm” ideolojisinin (Stalinizmin) sorgulanmasını ve gerçeklerin açık yüreklilikle dile getirilmesini hep engellemişti. Nihayet sorgulama ciddi olarak başladığında (80'li yıllarda ve özellikle Gorbaçov dönemiyle birlikte), daha önceden benimsenen “tek ülkede sosyalizm” anlayışının ve buna bağlı olarak edinilen yanlış teorik temel, sosyalistlerin bilincinde ne denli derine işlemiş olduğu ve düşünce sistemini ne denli çarpıttığı açık olarak ortaya çıktı. Gerçekten ders alınması gereken tarihsel bir olgudur bu!

1990'ların başında “reel sosyalizm” denen rejimlerin art arda gelen çöküşlerini izledik. Onlarla birlikte “resmi komünizm” ideolojisi (Stalinizm) de çöktü ve yıllardan beri bu ideolojinin bekçiliğini yapan “anlı şanlı” resmi komünist partilerin beş paralık itibarı kalmadı. Bu durum resmi KP'lerin derin bir bunalımın içinde parçalanıp ufalmalarına ve politik etkilerini tamamen yitirmelerine yol açtı. Bu dönem zarfında pek çok sol örgüt ve kişi, eski ideolojik pozisyonlarını ve sosyalizme dair teorik görüşlerini eleştirel tarzda yeniden gözden geçirmek zorunda kaldı. Yürükoğlu da sosyalizm hakkında geçmişte savunduğu teorik görüşlerin yanlış yönlerini düzeltmeye çalışan politik liderlerden biridir. Nitekim Sovyetler Birliği'nin çöküşünden tam sekiz yıl sonra (1999 yılında) kaleme aldığı *Sosyalizm Nedir* adlı kitabı da bu kapsamda bir çalışmasıdır.

Uzun yıllar boyunca, “sosyalizm, değer yasasının işlediği, para ve meta üretiminin varlığını sürdürdüğü sınıflı bir toplumdur” diyen Yürükoğlu, açıkçası Marksizme

Öte yandan Yürükoğlu sosyalizmi tanımlarken, ölçü olarak Sovyetler'deki sosyo-ekonomik ve siyasal yapıyı veri alıyor ve buradan hareketle “sosyalizmde meta üretiminin, değer yasasının işleyeceği” sonucuna varıyordu. Mademki bu sayılanlar “sosyalist” Sovyetler Birliği'nde mevcuttu, o halde sosyalizm böyle bir şey olmalıydı! Oysa Yürükoğlu ve onun gibi düşünenler bu noktada da yanılıyorlardı. Çünkü, Sovyetler Birliği'nde meta üretiminin var olduğu ve değer yasasının işlediğine dair iddiaları doğru değildi. Daha önce bu iddiayı ileri sürenler, kendi düşüncelerinde tutarlı olabilmek için, zaten SSCB'nin sosyalist değil, kapitalist bir toplum, “devlet kapitalizmi” olduğunu söylemişlerdi. Ne var ki gerçek durum bu da değildi. Sovyetler Birliği ne sosyalist bir toplumdur, ne de meta ilişkileri üzerine oturan devlet kapitalisti bir toplum. Peki ama neydi Sovyet toplumunun gerçek doğası?

Sovyetler Birliği'nin tarihsel gerçekliğinin doğru kavranabilmesi için, her şeyden önce onun kendine özgü sosyo-ekonomik karakterinin doğru çözümlenmesi gerekir. Biz burada o konuya girecek değiliz, çünkü bu ayrı bir tartışma konusudur. Ancak şunu söylemeliyiz ki, okuyucu bizim görüşlerimizi öğrenmek ve daha geniş bilgi almak isterse, bu konuda kapsamlı ve son derecede yararlı bir teorik çalışma olan *Marksizmin Işığında* adlı kitaba başvurabilir. Elif Çağlı'nın kaleme aldığı bu kitapta, Sovyetler Birliği deneyimi temelinde sosyalizmin ne olup ne olmadığı teorik olarak irdeleniyor ve bu bağlamda, Stalinizmin Marksist teoride yaptığı tahrifat gözler önüne seriliyor. *Marksizmin Işığında* adlı kitap Tarih Bilinci Yayınları tarafından basıldı.

Merkezci Stalinistlerin tanımladığı sosyalizm, hem sınıfsız toplumun ilk aşaması, hem sınıfsız topluma geçiş aşaması, hem de sınıfların, devletin, değer yasasının ve meta üretiminin var olduğu bir sosyo-ekonomik yapıdır! Üstelik bu sosyalizm, “her an sömürü ilişkilerine, kapitalizme geri dönme eğilimini de içinde taşıyan” bir yapı olarak tanımlanmaktadır Yürükoğlu tarafından. Peki neden böyle tanımlanıyor? Çünkü merkezçilerin ve keza Yürükoğlu'nun sosyalizmi, Marx'ın tanımladığı gibi bir sosyalizm (dünya sosyalizmi) değildir. Onların sosyalizmi, kapitalizmin egemen bir sistem olarak varlığını sürdürdüğü bir dünyada, etrafı kapitalizm deniziyle kuşatılmış bir adacıkta (tek ülkede) kurulabileceği varsayılan devletçi-ulusal bir “sosyalizm”dir; yani Sovyetler Birliği'ndeki gibi bir “sosyalizm”! Ama Yürükoğlu bir de not düşer buraya: Ulusal düzeyde kurulacak bu yeni sosyalizmlerde, parti ve yöneticiler Sovyetler Birliği'nde yapılan hataları bir daha yapmayacaklar!

* * *

Peki ama merkezçiler neden sosyalizmin tanımını böylesine karmakarışık bir hale getirmektedirler? Bizce nedeni şudur: Tek ülkede sosyalizm anlayışını bir türlü terk edemedikleri ve dolayısıyla, SSCB'deki sistemin sosyalizm olmadığını bir türlü itiraf edemedikleri için! Merkezçilerin sosyalizm konusunda takındıkları bu kararsız ve muğlak tutum, onların Stalinist geçmişleriyle ideolojik-teorik düzeyde köklü bir hesaplaşmayı göze alamamalarının kaçınılmaz bir sonucuydu aslında.

SSCB'de Gorbaçov'un iş başına gelişinden sonra başlayan süreçte tartışmalar daha da yoğunlaştı. 1986 yılında yapılan SBKP'nin 27. Kongresinde Gorbaçov'un okuduğu siyasal rapor, Sovyetler Birliği'nin içinde bulunduğu ekonomik-sosyal tablonun olumsuzluğunu sergiliyor ve eski yöntemlerde ayak diretilirse, mevcut sistemin artık sürdürülemeyeceğine dikkat çekiyordu. Çünkü Sovyet rejimi tam bir tıkanma için-

deydi ve yıllardan beri işçi sınıfının tepesine çöreklenmiş bürokrasi için tehlike çanları çalmaya başlamıştı. Bürokrasinin monolitik iktidar bloğundaki çatlama da gide-rek derinleşiyordu. Bu koşullarda, başını Gorbaçov'un çektiği bürokrasinin reformcu kanadı, mevcut rejimin "bekası" için ekonomik, sosyal ve siyasal alanda köklü reformların yapılmasının şart olduğunu görerek harekete geçti. Aksi halde, yıllardan beri siyasal ve ekonomik baskı altında bunalmış olan işçi sınıfının bir patlamasıyla yüz yüze gelinebilirdi. Bu da kuşkusuz bürokratik diktatörlüğün alaşağı edilmesi ve gerçek bir işçi iktidarının kurulmasıyla sonuçlanacak bir süreci başlatabilirdi. Bu durumda bürokrasi kendi iktidarını güvenceye alabilmek için, en başta işçi sınıfını yatıştırıcı önlemlere başvurmak zorundaydı. Bürokrasinin uzun dönemde işçi sınıfının pasif desteğini yeniden kazanmasının yolu buydu çünkü. Ne var ki, ekonomik-siyasal-siyasal alanda yapılacak düzenlemelerin, bu düzenlemeler sanki işçi sınıfının ve "sosyalizmin" tarihsel çıkarınaymış gibi sunulması, öyle propaganda edilmesi gerekiyordu. Devşirme sınıfın (bürokrasinin) diğer üyeleri gibi, kendisi de Stalinizm okulundan yetişmiş olan bürokrasinin yeni şefi Gorbaçov, düzenin bekası ve dolayısıyla yönetici sınıfın çıkarlarının devamı için tarihsel bir görev üstleniyordu!

Gorbaçov işbaşına gelir gelmez, tam bir merkezci pozisyonda durarak, gerek Brejnev dönemine ve gerekse Stalin döneminde yapılan "hatalara" karşı bir eleştiri kampanyası başlattı. Tek ülkede sosyalizm anlayışını sonuna kadar savunuyordu ama sosyalizm kuruculuğunda yapılan "yanlışlıkları", parti ve devlet aygıtındaki "yozlaşmaları", ekonomi yönetimindeki "hataları" vb. "şiddetle" eleştiriyordu. Tıpkı Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kurulduğunu *de facto* kabul edip, ardından bu sosyalizmde bürokratikleşme olduğunu, aktif yığın demokrasisinin işletilemediğini, parti ve devlet sisteminin deformasyona uğradığını vb. söyleyen bütün merkezçiler gibi. Ne kadar ilginç bir benzerlik!

Gorbaçov Stalin dönemini eleştirirken, Stalin'in kişisel siyasal hatalarından, yanlış kararlarından vb. dem vuruyor ama bir ideolojik akım olan Stalinizme, yani tek ülkede sosyalizm anlayışına tek bir eleştiri dahi yöneltmiyordu. Tersine, "sosyalizm" kuruculuğunda Stalinci düşüncenin oynadığı rolü övüp yüceltiyor ve onun yerleştirdiği "devlet sosyalizmi" anlayışını onaylıyordu:

"... Stalin'in tarihimizdeki rolü üzerine pek çok tartışma vardır. Onun aşırı derecede çelişkili bir kişiliği vardı. Tarihsel gerçeklere sadık kalmak için hem Stalin'in sosyalizm mücadelesine, sosyalizmin kazanımlarının korunmasına yaptığı tartışmasız katkısı, hem de büyük siyasal hatalarını ve halkımızın yüksek bir fiyat ödediği ve toplum yaşamımız için acı sonuçları olan Stalin ve onun etrafındakiler tarafından yetkilerin istismarını belirtmemiz gerekir."¹²

Gerçekte Ekim Devriminin yolundan saptırıldığı, iktidarın proletaryanın elinden alınıp bürokrasiye teslim edildiği ve sosyalizmin ilkelerinin alçakça çiğnendiği bürokratik karşı-devrim yıllarını şöyle değerlendiriyordu Gorbaçov:

"Lenin'den sonraki yirmilerin ve otuzların bir mizanını çıkarırsak, çelişki ve karmaşıklıkla dolu zor bir yolu, ama aynı zamanda büyük ve destansı bir yolu aştığımızı

rokrasinin sınıf çıkarlarına uyarlandıklarını ve bürokrasinin egemenliğini pekiştiren aygıtlara dönüştüklerini düşünüyorlardı. Bu durumda onlar, işçi sınıfıyla özde hiçbir bağı kalmamış ve bürokrasinin işçi sınıfı üzerindeki diktatörlüğünün bir aracı haline gelmiş olan bu partilerin içinden komünist bir muhalefetin çıkabileceğini düşünmenin, derin bir yanılgı olduğuna işaret ettiler.

Oysa o dönemde Yürükoğlu ve benzer düşünce içinde olanlar, Sovyetler Birliği'nde ve diğer "sosyalist" ülkelerde bürokrasiye karşı bir "siyasal devrim" olabileceği beklentisi içindeydiler. Neden siyasal devrim? Çünkü onlara göre, bürokrasinin yönetiminde olsa da, bu ülkelerde devlet hâlâ "sosyalist" bir devletti ve esas olarak işçi sınıfının diktatörlüğünü temsil ediyordu! Dolayısıyla, bürokrasi de ayrı bir sınıf değil, aynı sınıfın (yani işçi sınıfının) içinde ayrıcalıklı bir "kast" idi yalnızca! Bu durumda gerçekleşecek bir devrim, devletin yapısına dokunmaksızın erki bürokrasinin elinden alıp işçi sınıfına vereceği için, bir çeşit "siyasal devrim" olacaktı bu! Siyasal devrimden sonra, bürokrasinin devletteki varlığı yine sürecekti ama bu kez bürokrasi işçi sınıfının hizmetine sokulmuş olacaktı!

Kuşkusuz ki gelişen olaylar, bu temelsiz beklentileri tümüyle boşa çıkardı. Reel sosyalizm denilen rejimlerde, devletin sınıf karakterini ve bürokrasinin sosyal konumunu tamamen yanlış değerlendiren merkezçilerin bu "iyimser" beklentileri hiçbir yerde gerçekleşmedi. Ama bunun tam tersi gerçekleşti. 1990'ların başında art arda çözülmeye başlayan bu rejimler, yine yönetici sınıfın, yani iktidardaki bürokrasinin yönlendiriciliği altında hızla kapitalistleştirildiler. Eski "komünist" yöneticiler, şimdi de yeni iş adamları ve burjuva yöneticiler olarak yeni düzenin köşe başlarını tutmuşlardı. Böylece tarihsel bir dönem kapanırken, aynı zamanda merkezçiliğin bu rejimlere ilişkin yaptığı değerlendirmelerin de (örneğin, "bu rejimler bürokratik de olsa sosyalisttirler" değerlendirmesi gibi) tarihsel bir yanılgı olduğu, yine tarihsel olaylar tarafından kanıtlanmış oluyordu.

Ashında ne Sovyetler Birliği'nde ne de diğerlerinde, sosyalizmin önüne dikilen tarihsel engel, siyasal bir devrimle aşılabilecek bir engel değildi kuşkusuz. Çünkü reel sosyalizm denen bu toplumlar, gerçekte üretenler-yönetenler diye bölünmüş sınıflı toplumlardı nicedir. Bir tarafta, yıllardan beri devletin ve ekonominin yönetimini elinde tutan ve bu dolayısıyla egemen sınıf katına yükselmiş bulunan bürokrasi, diğer tarafta ise ürettiklerine sahip çıkamayan ve üretim süreci üzerinde söz ve karar sahibi olamayan endüstri ve tarım işçileri, hizmet, kültür vb. emekçileri yani doğrudan üreticiler sınıfı yer almaktaydı. Bu rejimler elbette ki kapitalist değildi, ama sosyalist de değildi. Devlet mülkiyetine ve devletçi bir kumanda ekonomisine dayanarak, kendine özgü bir ulusal kalkınma yolu izlemiş olan bu rejimler, son tahlilde yine de sınıflı ve sömürülü toplumlar kategorisindeydiler. Ve bu özellikleriyle daha çok, Asyatik üretim tarzı üzerinde oluşmuş ve içinde sınıfları (yönetenler ve üretenler) barındıran eski despotik Doğu toplumlarına benzemektedirler. Aradaki fark, bunların endüstri çağında ortaya çıkmış, "modern" bürokratik-despotik rejimler olmalarıydı.

Demek ki üretim araçlarının devletleştirilmiş olması, bu toplumları tek başına sınıfsız bir toplum ya da sosyalizm yapmaya yetmemişti. O halde, bu "modern" bürokratik-despotik rejimlerde, sosyalizme ilerleyebilmek için bir "siyasal devrim" yeterli olamazdı. İşçi sınıfının kendi devletini (proletarya diktatörlüğünü) yeniden örgütle-

¹² Aktaran *Toplumsal Kurtuluş*, Sayı 6, s.36, Gorbaçov'un Ekim Devriminin 70. Yıldönümünde Yaptığı Konuşmadan.

nuyordu? Elbette ki Stalin. O halde akli başında her insan, bu durumda ihanetin baş sorumlusunun Stalin olması gerektiğini düşünür değil mi?

Ama hayır, merkezi asla böyle düşünmüyor. O hem ihanetten söz ediyor, hem de bu ihanet yıllarının baş aktörü olan Stalin'i tenzih etmeye çalışıyor. Parti ihanet edebilir ama "sosyalizmin kurucusu" olan Stalin asla! Olsa olsa, Stalin'in hataları, kusurları vb. olabilirdi yalnızca! Bunlar da "komünizm yolunda işlenmiş hatalardan ibaretti" elbette! Evet, merkezilerde belirgin olan bu mantalite ya da çelişkili ruh hali, Yürükoğlu'nun düşüncesinde de apaçık görülebilmektedir. Yürükoğlu bir yandan partinin Lenin'den sonra Marksizme ihanet ettiğini söylerken, diğer yandan sosyalizmden asıl geriye kayışın 1960 sonrasında, yani Stalin'in ölümünden sonra olduğunu ima ediyordu. Nitekim Stalin'i aklamaya ya da mazur göstermeye yönelik bu tutum, İşçinin Sesi dergisinde çıkan "Stalin yoldaşı anma" yazılarında da sürdürülmüştür. Bu yazılarda genel tema, "Stalin'in anısını gözbebeğimiz gibi koruruz" idi. Burada gerçekten ilginç olan, Stalin konusunda tüm merkezçilerin benzer bir yaklaşım içine bulunmalarıdır. Örneğin, o dönemde (1987-90) Gorbaçov'la İşçinin Sesi'nin Stalin değerlendirmeleri, benzerlikten de öte, tam bir örtüşme halindeydi. Gorbaçov da Stalin'i tıpkı İşçinin Sesi gibi değerlendiriyor ve "Stalin'in pek çok hatası oldu ama, onun sosyalizm kuruculuğuna yaptığı katkı tartışılmazdır" diyordu.

Öte yandan, Sovyetler Birliği'ndeki rejimin 1930'lardan beri despotik-bürokratik karakterde bir diktatörlük olduğunu ve bu ülkede yönetici bürokrasinin yıllardan beri egemen bir sınıf oluşturduğunu görmezlikten gelen ve bu rejimi hâlâ "sosyalizm" olarak benimsemeyi sürdüren merkezçiler, SSCB'nin geleceği hakkında da yanlış beklentiler içindeydiler. Örneğin, bürokrasi tarafından örgütlenen reform hareketinin kapitalist yönelimi belirginleşmeye başladığında bile, Yürükoğlu, Sovyetler'de ve diğer "sosyalist" ülkelerdeki gelişmeler hakkında iyimser olduğunu yazabiliyordu:

"Bu gelişmeler, proleter demokrasisini, çok partili sistemi, istemeseler de zorunlu kılmaktan başka sonuca çıkmaz. ... Bir kısır döngü içinde bürokrasi mutlaka ekonomiyi geliştirmek zorundadır, ama ekonomi geliştikçe sosyalist demokrasi de gelişmek zorundadır. ... Bugün Sovyetler Birliği'nde kavgı bürokrasinin içinde geçiyor, işçi sınıfını da yalnızca destek olarak kullanıyor. Ama önümüzdeki dönem, hem üstten, hem alttan her yöne hareketlenmenin arttığı bir dönem olacaktır. Sosyalist ülkelerde komünist muhalefetler doğacak ve güçlenecektir. Bu gelişmeler kaçınılmaz olarak, dünya sosyalizmini bir çeşit siyasal devrime, kastlanmış bürokrasinin alaşağı edilmesine, işçi sınıfının erki eline almasına ve bürokrasiyi kendisinin 'sadık hizmetçisi' yapmasına götürecektir."²³

Bu düşünce tarzı, kuşkusuz ki derin bir tarihsel yanılgıdan kaynaklanıyordu. Yürükoğlu her ne kadar SBKP'nin Marksizme ihanet ettiğini söylese de, onun bu partiye ve parti içindeki kimi "komünist" bürokratlara olan güveni belli ki sürüyordu. Nitekim o, "sosyalist ülkelerde komünist muhalefetler doğacak" derken de yine bu muhalefetin KP'ler içinden çıkacağı beklentisi içindeydi. Oysa devrimci Marksistler bu konuda tamamen farklı bir değerlendirme yapmaktaydılar o dönemde. Devrimci Marksistler, başta SBKP olmak üzere, iktidardaki KP'lerin yıllardan beri bü-

söyleyebiliriz. ... Josef Stalin tarafından başı çekilen yönetici çekirdek Leninizmi i-deolojik bir mücadelede korudu. ... sosyalist kuruluşun ilk aşamalarında strateji ve taktikleri belirleyenler bu çekirdek içindekiler oldu. ... Ve tarihe sakin bir bakışla bakan, iç ve uluslararası gerçeklerin tümünü gözönüne getiren bir kimse, bu koşullarda partinin (siz Stalin diye okuyun. -M.S.) ileri sürdüğünden daha başka bir yol tutulup tutulamayacağını sorabilir. Eğer tarihe sadık ve yaşamın gerçeklerine bağlı olmak istersek verilebilecek bir tek yanıt vardır: Başka hiçbir yol seçilemezdi."¹³

Kuşkusuz ki bu satırlar, Stalinizme sahip çıkan yönetici bürokrasinin kökleşmiş değer yargılarını dile getirmekteydi. Öte yandan aynı Gorbaçov, olgun sosyalizm olarak değerlendirdiği rejimin 1980'li yıllarda içine girdiği durumu ise "kriz öncesi durum" olarak değerlendiriyor ve bunun sorumluluğunu da yine bürokratik sistemin kendisine değil, geçmişteki kimi yöneticilerin (yani kişilerin) sırtına yıkıyordu. Ekonomik, toplumsal ve siyasal yaşama ilişkin, artık gizlenemez hale gelmiş gerçeklerin ortaya dökülmesi ve ardından Sovyet toplumunun mevcut durumunu resmeden Gorbaçov'un yaptığı açıklamalar, yıllar boyunca kendini "olgun sosyalizm" diye lanse eden bu rejimin, gerçekte Marx'ın tanımladığı sosyalizmle hiçbir ilgisinin olmadığını ve olamayacağını gözler önüne seriyordu. Gerçek karakteri sosyalizm değil, bürokratik-despotizm olan bu rejimin, yıllar içinde kendisiyle birlikte tüm Sovyet toplumunu da nasıl çürüttüğü apaçık ortadaydı. Gorbaçov'un söylediği şu birkaç cümle bile, bürokrasinin yönetimi altında Sovyet toplumunun ne duruma geldiğini ve bu rejimin nasıl bir "sosyalizm" olduğunu anlamaya yetiyor da artıyordu:

"Sosyalist mülkiyet sık sık kurumsal ve bölgesel çıkarlar uğruna sömürüldü, neredeyse sahipsiz, başı boş bir duruma düştü, bedava kullanıldı, çoğu zaman emeksiz kazanca kaynaklık etti. ... sosyalizmin çok önemli bir ilkesi olan emeğe göre dağıtım ilkesi bozuldu. Emeksiz kazançla kararlı bir şekilde mücadele edilmedi ... Asalaklık arttı. ... Maddi refahı ve her türlü aşırı kazancı yaşamın amacı kabul eden kişiler, gençler arasında da arttı ... Uyuşturucu salgını, cinayetlerin ve alkol düşkünlüğünün artması. Toplumsal ahlâk değerlerinin düşüşünün bir göstergesidir. ... Göz boyama ve rüşvet, dalkavukluğu ödüllendirme ve övgü, yasalara karşı saygısız davranışlar toplumun ahlâksal yapısı üzerinde yıkıcı bir etki gösterdi. ... Sovyet toplumunda ilkel zevkleri ve ruhsal kokuşmuşluğu empoze eden, klişeleşmiş burjuva kültürünün etkisi güçlendi. ... Komünistlerin eşitliği ilkesi sık sık çiğnendi. Yönetici görevinde bulunan pek çok parti üyesi denetim ve eleştiri dışı kaldı; bu da çalışmalarda başarısızlığa, partinin ahlâksal yapısının ciddi boyutta bozulmasına neden oldu. ... Kendilerine güvenilip yetki verilmiş, devletin ve yurttaşların çıkarlarını korumakla görevlendirilmiş, ancak yetkilerini kötüye kullanmış, eleştirileri susturmuş, yasa dışı yollardan kazanç sağlamış, suçlara örgütleyici ya da ortak olarak katılmış yöneticilerin davranışı karşısında emekçilerin duyduğu haklı öfkeyi suskunlukla geçiştiremeyiz."¹⁴

¹³ age, sayı 6, s.34-36

¹⁴ M. Gorbaçov, 27 Ocak 1987 MK Plenumundaki Konuşmadan, *Her Şey İnsan İçin*, Dönem Yayıncılık

²³ R. Yürükoğlu, *Kavgı Sesleri Geliyor*, s. 13

İşte Stalinistlerin “sosyalizm” diye övdükleri ve “sorunsuz” dedikleri Sovyet toplumunun geldiği nokta buydu! Öte yandan merkeziler de bu düzene, “evet sosyalizmdir ama bozulmalara uğramış bürokratik bir sosyalizmdir” diyorlardı. Burada çelişkiler içinde olan elbette ki merkezilerin tutumuydu. Çünkü onlar bir taraftan Sovyetler Birliği’nde demokrasinin olmadığını, devleti ve tüm toplumu tepeden buyruklarla bürokrasinin yönettiğini, işçi sınıfının ise fiilen yönetilen ve ezilen bir sınıf konumunda olduğunu doğru bir şekilde dile getirirken, diğer taraftan Stalin döneminde kurulan bu rejimin yine de sosyalizm olduğunu (yaşayan sosyalizm) iddia edebiliyorlardı. Ne var ki, kendilerinin bu “sosyalizmi” tam onaylamadıklarını, bürokratik bulduklarını söylemeyi de ihmal etmiyorlardı. Ama asıl çelişkileri de buradaydı. Onlar Sosyalizm kavramının başına bir “bürokratik” sıfatı yapıştırmakla, sorunu çözümlenmiş ve kendilerini Stalinizmden ayırmış olacaklarını sanıyorlardı.

Oysa ne Marx ne de Engels’in yazılarında, sosyalizmin bürokratik de olabileceğine dair tek bir satır bulmak mümkün değildi ve bu gerçeklik merkeziler tarafından da pekâlâ bilinmekteydi! Üstelik merkezilerin de yine pekâlâ bildiği gibi, Sovyetler Birliği’nde devletin giderek sönmümlenmesi ne kelime, tam tersine, bu devletin 1930’lardan beri tepeden tırnağa bürokratik-despotik bir yapılanma içinde olduğu, her geçen gün daha da büyüyerek tüm toplumu cendere altında tuttuğu ve onu yöneten bürokrasinin toplumun efendisi haline geldiği apaçık ortadaydı. Çok açıktı ki böyle bir rejimin sosyalizmle hiçbir ilgisi olamazdı. Dolayısıyla bu rejimi her ne sıfatla olursa olsun sosyalizm olarak tanımlamak, açıkçası sosyalizm konusunda işçi sınıfının bilincini bulandırmaktan başka bir işe yaramazdı. Bu rejimin esasen sömürü, rüşvet ve yolsuzluğun geçerli olduğu sınıflı bir toplum yapısını yansıttığı ortaya çıkmıştı. Ama yıllardan beri küçük-burjuva “devlet sosyalizmi” anlayışıyla koşullanmış olan ortodoks Stalinistlerin bu gerçeği kabullenmeleri elbette ki mümkün değildi. Merkezilere gelince, onların da sosyalizmi yanlış kavradıklarını itiraf etmeye ve Stalinist “tek ülkede sosyalizm” geleneğini kökten reddetmeye cesareti yoktu.

Bu doğru bir tutum mu?

Merkezciliğin çelişkili doğasını anlamak bakımından, bu konuda da yine Yürükoğlu’nun yazılarından örnekler vermemiz gerekiyor. Örneğin Gorbaçov reformlarının, resmi komünist hareketten tutun da liberal sola kadar pek çok çevrede hararetle desteklendiği bir dönemde (1987 yılında), bu reform hareketinin içeriğini doğru değerlendiren ve Sovyet bürokrasinin ekonomi ve toplum üzerindeki egemenliğinin sosyalizmle bağdaşmazlığına vurgu yapan Yürükoğlu, yaptığı bu doğru saptamalara karşın, yine de bu bürokratik rejimi sosyalizm olarak benimsemeyi sürdürüyordu:

“Bir şeyi iyi anlamak gerekir yoldaşlar. Sosyalizmde işçi sınıfının sistemi etkileme olanakları kapitalizmde olduğundan çok daha fazladır. Nasıl bir sosyalizm olursa olsun. İster demokratik, ister az demokratik olsun, isterse anti-demokratik olsun. Sovyetler Birliği’nde de olan budur. Yalnız Sovyetler Birliği demokratik olmadığından orada işçi sınıfı bu olanağı tersinden kullanmaktadır. Çalışmasını, katkısını, verimini düşürmektedir. ... Bu şunu gösteriyor: İşçi sınıfı elindeki olanağı tersinden kullanıyor. Sosyalizmi ilerletmede kullanmıyor.

le Sovyetler Birliği’ndeki rejimi kıyasıya eleştirip bürokratizmle suçlarken, aynı zamanda bu rejimleri sosyalizm olarak savunmayı da hep sürdürdüler. Hem Sovyetler Birliği’nde iktidarı altmış yıldan beri bürokrasinin elinde olduğunu ve bu bürokrasinin işçi sınıfı aleyhine kendi çıkarlarını güçlendirdiğini, hatta sosyalizme ihanet ettiğini söyleyip durdular, hem de bu bürokrasinin iktidarı altında yapılan uygulamaların “sosyalizm” olduğunu tekrarlayıp durdular! İşte merkezciliğin bir türlü aşamadığı ve içinde debelenip durduğu temel çelişkisi buydu. Merkezci anlayış, eleştirilerini mantıksal sonuçlarına kadar ilerletmeyi ve bu rejimlerin sosyalist olmadığı gerçeğini itiraf etmeyi hiçbir zaman göze alamadı. Marksizmle Stalinizm arasında bocalayıp duran merkezcilik, bu kararsız tutumu nedeniyle, politik ve ideolojik çizgisinde ilkesizlikten ve oportünizmden yakasını bir türlü kurtarmadı. Merkeziliğin bu çelişkili doğasını çok iyi yansıttığı için, yine Yürükoğlu’nun Sovyetler Birliği’ne ilişkin değerlendirmelerinden örnek verebiliriz.

SSCB’de reform hareketinin bir hayli yol alışından ve çözülüş sürecinin ilk işaretlerinin görülmeye başlanmasından sonra, Sovyet bürokrasisini ve reform hareketini şiddetle eleştiren R. Yürükoğlu, Sovyetler Birliği’nde bu noktaya nasıl geldiği hakkındaki kanaatini şöyle ifade ediyordu:

“Aynı şekilde Sovyetler Birliği’nde bürokrasinin böyle güçlenip başa oturması kaçınılmazdı denirse şiddetle reddederiz. Hayır kaçınılmalıdır. O parti (SBKP kastediliyor -M.S.), Lenin’in ölümünden sonra, giderek hızlanan bir biçimde Marksizme ihanet etmeseydi, sosyalizmin aktif yığın demokrasisini kurup işletseydi bu durum ortaya çıkmazdı.”²¹

“Sovyetler Birliği’nde bürokrasi, 1930’lardan bu yana kendini helezoni olarak yenileyen bu katman, sınıflaşma süreci içindedir. Üretim araçlarının işçi sınıfı adına bürokrasi tarafından kullanılması, efektif olarak mülkiyet hakkına dönüşmektedir. Kapitalizmden komünizme geçiş aşaması olan, dolayısıyla hem kapitalizmin, hem komünizmin özelliklerini içinde barındıran sosyalizm sulanmaktadır. Sosyalizm diye ayrı bir üretim tarzı olmadığı, sosyalizmde durulamayacağı, ya ileri ya geri gidileceği bir kez daha kanıtlanmaktadır. Özellikle 1960 sonrasında içten içe hızlanan geri kayış süreci, Gorbaçov revizyonizmi altında açığa çıkmıştır.”²²

Doğrularla yanlışların bir arada bulunduğu bu satırlarda, Stalin’in yerleştirdiği resmi sosyalizm anlayışının etkisinden tam olarak kurtulamamış bir merkezcinin mantalitesi yansımaktadır aslında. Dikkat edilirse yazar, hem Lenin’in ölümünden sonra SBKP’nin sosyalizme ihanet ettiğini söylüyor, hem de bu partinin kurduğu bürokratik diktatörlüğe “sosyalizmdir” diyor! Sovyetler Birliği’nde erkin 1930’lardan beri fiilen bürokrasinin elinde olduğunu ve bu bürokrasinin giderek artan bir biçimde sosyalizme ihanet ettiğini söyleyeceksiniz, sonra da bu düzeni sosyalizm olarak teorize etmeye devam edeceksiniz! Bu mantık, gerçekten anlaşılması zor, çelişkilerle dolu bir ruh halinin tezahürü olsa gerek! Nitekim aynı ruh hali Stalin konusunda da karşımıza çıkıyor. Lenin’in ölümünden sonra Marksizme ihanet ettiği söylenen SBKP’nin başında tam otuz yıl boyunca kadir-i mutlak bir otorite olarak kim bulu-

²¹ age, s.11

²² R. Yürükoğlu, *Dönüşün Kanıtladığı Büyük Gerçekler*

devlet iyi yönetilseydi var olan sosyalizm daha iyi gelişebilirdi diyor. Onun söylediğine bakarsak, sosyalizm, parti ve devleti yönetenlerin niteliğine ve eğilimlerine bağlı olarak, ileriye (komünizme) de gidebilir, geriye (kapitalizme) de dönebilir! Kuşkusuz ki böyle bir sosyalizm anlayışının Marx'ın tanımladığı bilimsel sosyalizmle bir ilgisi olamaz. Çünkü Marksizmin tanımladığı sosyalizm, sınıfların evrensel düzeyde ortadan kalktığı ve dolayısıyla devlete de, partiye de ihtiyaç kalmadığı tarihsel bir aşamada yaşama geçebilecektir ancak. Ve o zaman sosyalizmin gelişmesi, “iyi” ya da “kötü” yönetim gibi öznel faktörlere ya da siyasal kararlara bağımlı olmayacaktır; çünkü, kamu yönetiminin siyasal niteliği çoktan sönüp gitmiş olacaktır.

Bir kez daha yinlemek gerekirse, Marx komünizmin alt aşamasını (sosyalizmi), kendi temelleri üstünde gelişmiş biçimiyle komünist bir toplum olarak değil, uzun ve meşakkatli doğum sancıları sonucunda kapitalist toplumdan çıktığı biçimiyle komünist bir toplum olarak tanımlamıştır. Marx'ın “uzun doğum sancıları” ile kastettiği dönem, kuşkusuz proletarya diktatörlüğü altında yaşanacak devrimci dönüşümler dönemidir. Bu dönem, kapitalizmle komünizm arasında, toplumsal ekonominin bu her iki biçiminin özelliklerini de barındıran belli bir “geçiş dönemi” olacaktır. Sosyalizm ise, bu geçiş dönemi dünya ölçeğinde tamamlandıktan sonra, yaşanmaya başlanacak olan sınıfsız ve devletsiz toplumu, yani komünizmin alt aşamasını anlatır. Dolayısıyla, sosyalizmi, kapitalizmden çıktığı biçimiyle komünist bir toplum olarak değil de, hâlâ komünizmden önceki bir dönem, yani “komünizme geçiş dönemi” olarak tanımlamak ve onun devletli ve sınıflı bir toplum olduğunu iddia etmek, Marx'ı hiç anlamamak olur. Oysa geçiş dönemi ve sosyalizm iki ayrı tarihsel dönemi ifade ederler. Geçiş dönemi ya da devrimci dönüşümler dönemi, kapitalizmin tasfiyesi ve komünizmin maddi, moral, kültürel vb. öncüllerinin evrensel düzeyde hazırlanmasıyla geçecek tarihsel bir dönemdir. Bu dönem esas olarak, sınıfların ortadan kalkması ve devletin sönümlenmesiyle karakterize olacaktır. Geçiş dönemi tamamlandığında, artık kamu yönetiminin siyasal niteliği sona ermiş ve insanların yönetilmesinin yerini şeylerin yönetilmesi almış olacaktır. Toplumsal üretim, tüm üretim araçlarına ortaklaşa sahip olan özgür üreticilerin oluşturduğu gönüllü birlikler (üretim komünleri) tarafından yürütülür hale gelecektir. Komünizmin tek tek ülkelerde değil, ancak evrensel-tarihsel planda gerçekleşebileceğine dikkat çeken Marx, insanlığın gerçek özgürlük çağının bu dönemde başlayacağını söylüyordu. Kapitalizmin evrensel düzeyde tarihe gömüldüğü ve komünizmin evrensel düzeyde yaşanmaya başlandığı böyle bir dünyada, artık ne geriye (kapitalizme) dönüş söz konusu olacak ne de “yeni efendiler” türeyecektir. Çünkü komünizm çağı başladığında, geçmişte sınıfların ve sömürünün maddi temelini oluşturan toplumsal işbölümü ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet tekeli de bir daha geri gelmemek üzere, evrensel düzeyde çoktan yok olup gitmiş olacaktır. İşte komünizmin alt aşamasının (sosyalizmin) Marx'taki teorik açılımı böyledir.

Demek oluyor ki sosyalizm, ne bir geçiş dönemidir ne de sınıfların ve devletin hâlâ varlığını sürdürdüğü, kapitalizmle komünizm arasında melez bir sosyo-ekonomik formasyon. Marx'a göre sosyalizm, başlangıç ya da alt aşamadaki komünizmin ta kendisidir. İşte merkeziler bu gerçeği kabullenmemekte direndikleri ve sosyalizmi komünist üretim biçiminden ayırdıkları için, gerek reel sosyalizm denen bürokratik rejimleri değerlendirmede ve gerekse teorik olarak sosyalizmi açıklamada açmaza düşmektedirler. Örneğin, onlar bir yandan reel sosyalizm denen rejimleri ve özellik-

“... Bir ülkeye sosyalizm geldi diye, üretim güçleriyle üretim ilişkileri arasında otomatik bir uyum ortaya çıkmıyor. Bugün olan da bunu kanıtıyor: Sovyetler Birliği'ndeki üretim ilişkilerinin özgüllüğü, yani bizim 'bürokratik sosyalizm' dediğimiz şey, bugün o ülkede üretim güçlerinin gelişmesini engelliyor.”¹⁵

“... Ekonomide ve toplumda sosyalizm adına işçi sınıfına yaramayan siyasal tercihler yapılmıştır. Bunun sonucunda emekçi sınıfların sisteme güveni kalmamıştır. “Gorbaçov'un getirdiği nedir? Demokrasi mi geldi? ... Sosyalizmin gereği olan aktif yığın demokrasisi var mıdır, ya da oraya mı gidiliyor? İşçi sınıfının devlet ve erk üzerinde etkinliği artıyor mu? “Şunu kabul etmek gerekir ki, Sovyetler Birliği'nde bugün önemli bir silkinme çabası vardır. Ama dikkat edilirse, önlemler işçi sınıfını devlete ve ekonomiye egemen kılma, düzeni onun eline verme yönünde değildir. Önlemler, işçi sınıfını daha iyi çalıştırma yönündedir. Menecerliğin kalitesini artırma yönündedir.”¹⁶

“Aslına bakarsanız, her sistemin başındakiler o sistemin gelişmesini isterler. Genel olarak böyledir. (...) Gorbaçov ülke gelişsin diye bir şeyler yapıyor mu diye bakmamak gerekir. Yaptıkları neyi gözetiyor? Hangi sınıf ya da katmanı amaçlıyor? Asıl olarak hangi sınıf ya da katmanın çıkarları için yapılıyor? Buna bakmak gerekir.”¹⁷

“Her toplumda toplumsal eşitsizliğin temel kaynağı, toplumsal işbölümüdür. Toplumun belli kesimlerini belli işler yapmaya mecbur eden bu işbölümüdür. Yöneten ve yönetilen ayrımını yaratan bu işbölümüdür. Ve her toplumda eğitim denilen kurum, bu ayrımı yaşatmak ve güçlendirmek hedefine yönelir. “Sovyetler Birliği'nde durum nasıldır? Sovyetler Birliği'nde bugünkü eğitim sınıf farklarını güçlendirme yönünde çalışmaktadır. Okullar yükseldikçe, okuyan işçi çocuğu sayısı azalmaktadır. Üniversiteye giren işçi çocuğu oranı çok düşüktür, bitirebilen işçi çocuğu oranı çok daha düşüktür. ... Kuşaklar kuşaklar, aydınların, bürokratların çocukları yüksek okulları bitirecek, işçinin çocuğu okumayacaksa, eğitim neye hizmet ediyor?”¹⁸

“Bürokrasi, her toplumda, egemen sınıfın sadık hizmetçisidir. Kapitalizmde bunu sağlamak oldukça kolaydır. Çünkü kapitalizmde, gerçek güç kaynağı olan üretim araçlarını elinde tutan bir sınıf (kapitalistler), bürokratların yanı başında duruyor, en sesinden bakıyor.

“Sosyalizmde bu sorun (bürokrati işçinin hizmetçisi yapmak) bir derece daha karmaşıktır. İşçiler henüz devleti tam yönetebilecek yetişkinliğe gelmediğinden, devletin mülkü olan üretim araçlarının denetimi de, işçi sınıfı adına, bürokrasinin elindedir.

¹⁵ R. Yürükoğlu, *Kavga Sesleri Geliyor*, 10 Eylül 1987, s.4

¹⁶ *age*, s.5

¹⁷ *age*, s.6

¹⁸ *age*, s.7

Bu bürokratik denetimin çapı ve etkinliği, sosyalist demokrasinin genişliğiyle ters orantılıdır.

“Buna rağmen, sosyalizmde de bürokrasi, egemen sınıfın (yani işçi sınıfının) sadık hizmetçisi olur. Sovyetler Birliği’nde de olabilirdi. Olabilmesi ama, tek bir koşula, sosyalist demokrasinin gelişmesine bağlıdır.

“Oysa Sovyetler Birliği’nde, egemen sınıfın sadık hizmetçisi olması gereken bürokrasi, tersine, giderek güçlenmiş, devlet, artı ekonomik yönetim, artı parti bükrasisi-nin tek bir mekanizmada bütünlenmesiyle, kendi özel çıkarları peşinde koşan, son derece güçlü bir katman olmuştur.”¹⁹

“Bugün, ekonomide ve devlette, üretim araçlarını ve erki, işçi sınıfı adına, ama efektif olarak bürokrasi denetlemektedir. Üretim araçları ve artık-ürün üzerindeki bu yönetim tekeli bükrasinin tüm maddi ve manevi imtiyazlarının maddi kaynağıdır.”²⁰

Görüleceği üzere, yukarıdaki satırlarda bükrasinin Sovyet toplumundaki egemen konumu ve işçi sınıfının tamamıyla bu egemenliğe tâbi durumda oluşu çok güzel anlatılıyor; söylenecek söz yok doğrusu! Ama bütün bu doğru tespitlerden, ne yazık ki çok yanlış bir sonuç çıkartılıyor. Yürükoğlu, ekonomide ve devlette bükrasinin egemen konumda oluşunu ve Sovyet toplumunda demokrasinin bulunmayışını, bürokratik-despotik bir rejimin kaçınılmaz özellikleri olarak değil de, geri bir temel üzerinde kurulmuş sosyalizmde ortaya çıkan “arızalar” olarak teorize ediyor. Yani ona göre, Sovyetler Birliği’ndeki sistem, her şeye rağmen yine de sosyalist bir sistemdir ve bugün ortaya çıkan arızalar ise, sosyalist sistemi yanlış yöneten ve zamanında gerekli önlemleri almayan partinin ve yönetici bükrasinin “hatası” sonucudur!

Dikkat edilirse Yürükoğlu geline nokta bile, “bu sosyalizm değildir” demiyor, “sosyalizmdir ama bozulmalara uğramış, bürokratikleşmiş sosyalizmdir” diyor. Böylelikle o, hem Sovyet bükrasisini eleştirmiş oluyor, hem de bu bükrasinin kurduğu rejimin “sosyalizm” olduğunu kabul ederek, “tek ülkede sosyalizmin kurulabileceği” tezine bağlılığını sürdürmüş oluyordu.

Oysa bir kez olsun şu “tek ülkede sosyalizm” gözbağı çıkartılıp atılabilse ve Marx’ın bilimsel komünizm teorisine sadık kalınsaydı eğer, o zaman Sovyetler Birliği’nde Stalin’in kurduğu ve altmış yıl boyunca bükrasinin yönettiği bu rejimin sosyalizmle hiçbir ilgisinin bulunmadığı pekâlâ görülebilirdi. Ama bunun için önce, Marx’ın tanımladığı üzere, sosyalizmde sınıfların, dolayısıyla devletin ve bükrasinin olmadığının ve bunun tersini iddia etmenin Marksizmden bir sapma olduğunun kabulü gerekiyordu elbette.

Oysa Yürükoğlu bu gerçekliği kabullenmek yerine, bükrasinin yönetimindeki Sovyet rejimini hâlâ sosyalizm olarak değerlendiriyor ve söylediklerinde çelişkiye düşmemek için de, “bükrasinin sosyalizmde de varlığını sürdüreceği” illüzyonuna sarılıyordu 80’li yıllarda. “Sosyalizmde işçiler henüz devleti tam yönetebilecek yetişkinliğe gelmediğinden, devletin mülkü olan üretim araçlarının denetimi de işçiler adına bükrasinin elindedir” diyor ve bunu sosyalist kuruluşun bir yasaıymış gibi

sunuyordu. Düşünün bir kez; işçiler daha devleti yönetecek yetişkinliğe gelmemiş, devleti ve ekonomiyi (dolayısıyla tüm toplumsal ilişkileri) esas olarak bürokrasi yönetiyor, ama nasıl oluyorsa bu rejim yine de sosyalizm olabiliyor! Bize göre, böyle bir rejimin bırakın sosyalizm olmasını, bir işçi devleti olarak tanımlanması bile mümkün değildi aslında.

Öte yandan Yürükoğlu sosyalizmle demokrasi arasındaki ilişkiyi de yine “devletli ve bükrasili bir sosyalizm” anlayışı çerçevesinde ele aldığı için, sorunu iyice karmaşıktırmakta ve işin içinden çıkılmaz hale sokmaktadır. Ona göre Sovyetler Birliği’nde sosyalizm vardı ama “sosyalist demokrasi” işletilmediği için tıkanmıştı! Eğer aktif yığın demokrasisi işletilir de işçiler devleti ve bükrasiyi denetleyebilirse, bu tıkanıklık aşılabılır ve var olan sosyalizm gelişebilirdi! Oysa bu değerlendirme her iki açıdan da yanlış. Birincisi, sosyalizm hakkındaki bu genel yaklaşım teorik açıdan yanlış ve Marksizmin tanımladığı sosyalizm anlayışına aykırı bir kavrayışı yansıtmaktaydı. Buna birazdan değineceğiz. İkincisi, 1980’li yılların sonundaki Sovyetler Birliği’nin somut durumu hakkında yapılan değerlendirme ve beklentiler de yanlış. SSCB’de bürokratik devletin sınıf karakterini ve egemen bükrasinin inisiyatifi altında hazırlanan Gorbaçov reformlarının kapitalist yönelimini yeterince kavrayamayan bu değerlendirme, “sosyalist” sistemin geleceğine dair yanlış bir beklenti içindeydi.

Şimdi birincisini ele alalım. Bu değerlendirme teorik açıdan yanlış; çünkü sosyalizmin gelişip gelişmemesini demokrasiye, yani devletin iyi yönetilip yönetilmemesine bağlamak, Marx’ın sosyalizm açılımına temelden aykırıdır. Marx’a göre, özgür üreticilerin birliği demek olan sosyalizm, ancak demokrasinin tarihsel olarak işlevini tamamladığı ve gereksizleştiği, yani sınıfların ve devletin ortadan kalktığı bir noktada başlayacaktır. Tarihsel olarak böyle bir evreye ulaşabilmek için, proletaryanın tek bir ülkedeki değil, dünya ölçeğindeki iktidarı altında demokrasinin son sınırına kadar ilerletilmesi ve nihayet gereksizleşerek ortadan kalkması gerekir. Demokrasi-den söz edildiği sürece devlet, sınıflar, sınıf mücadelesi ve sınıf egemenliği sistemi varlığını sürdürüyor demektir. Burjuva demokrasisinde bu, burjuvazinin sınıf egemenliğini anlatırken, proletarya demokrasisinde işçi sınıfının egemenliğini anlatır. O nedenle Marx, “demokrasi (devlet) işçi sınıfına gereklidir ama özgürlükler için değil, kendi sınıf düşmanlarını bastırmak için” demiştir. Özgürlükten söz edilebileceği bir dönem geldiğinde ise, artık ne sınıflardan ne de demokrasiden (devletten) söz edilebilecektir. Çünkü hem sınıflar ortadan kalkmış, hem de sınıflı toplumun bir ürünü olan demokrasi (devlet) tarihsel işlevini tamamlamış ve sönüp gitmiş olacaktır. O halde daha alt aşamasından (sosyalizmden) itibaren, sınıfsız ve devletsiz bir dünya toplumunu anlatan komünizm, demokrasiyle değil özgürlükle eşitlenebilir ancak.

Ne var ki, Marx’ın teorisinde alt ve üst aşamaları itibariyle bütünsel bir süreç olarak anlatılan bu sınıfsız ve devletsiz toplum (komünizm), Yürükoğlu’nun teorisinde garip bir biçimde bölünmekte ve birinci aşama (sosyalizm), devletli bir topluma (proletarya diktatörlüğüne) dönüşüvermektedir. Yürükoğlu’na göre sosyalizm, devletin hâlâ varlığını sürdürdüğü ve üstelik her şeyin devlet tarafından belirlendiği bir “geçiş” dönemidir! Eğer sosyalizm böyle bir dönemse, bu durumda sosyalizmin (tek ülkede mi, evrensel mi, o da belli değil!) kaderinin, devleti yönetenlerin insafına kalacağı pekâlâ söylenebilir. Nitekim Yürükoğlu’nun söylediği de budur. O, parti ve

¹⁹ age, s.10

²⁰ age, s.12